

SPRÅKLIG SAMLING

UTGITT AV LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Nr. 1 1981

22. årgang

Løssalg kr 7.50

Landsmøtet 16. november -80:

Takk til Tomas Refsdal for litteraturprisfondet

At vi i Landslaget for språklig samling ikke har holdt landsstyremøte sia høsten 1972, betyr ikke at laget har liggi nede. Tvert om må det sies at aktiviteten har økt på de siste åra. Enda medlemmene av sentralstyret har vært hardt arbeidspressa på mange områder og stundom vanskelige å samle, har de greidd å drøfte og ekspedere ei rekke større og mindre saker. Blir sakene likevel prinsipielle nok eller store nok i landsmøteperioden, må det flere til. Den situasjonen er oppstått nå, med Tomas Refsdals mektige gave til Landslaget for språklig samling: Kr 100 000,00 til et litteraturpris-fond, *Tomas Refsdals litteraturfond*. På vegne av landslaget har sentralstyret alt sagt ja takk til denne generøse gava; her på landsstyremøtet skal vi godkjenne vedtektene for fondet og bestemme andre formaliteter i samband med det. Og ikke minst: Frambringe landslagets store takk for gava.

Tomas Refsdal har vært aktivt medlem av landslaget helt fra starten av. Han har holdt koken gjennom de drøye 20 åra laget har eksistert, dels som medlem av landslagets styrende organ – han blei landsstyremedlem alt i 1960 –, dels som stødige bidragsyter til bladet *Språklig Samling*. Nærpå et snes artikler av hans hand er blitt trykt, utgreiinger om almanakkspråk og bibelspråk, om knot og blandingsmål, om framtidsnorsken og språkhistoriske situasjoner, om ulike organisasjonsforhold og, ikke minst, polemiske utfall mot riksmålske krumspring. Gjennom alle år har Refsdal bidratt til å holde liv i landslaget og samnorskidéen også på det handfaste viset, ved å sende pengegaver til kassereren. I dag overgår han alt og alle i så måte.

På vegne av Landslaget for språklig samling vil jeg takke Tomas Refsdal for det litteraturprisfondet han har overlatt landslagets styre, og som han for framtida har knytta navnet sitt til. Jeg håper landslagets og fondets styre vil vise seg gava verdig gjennom sine vedtak om pristildelinger, som hvert år vil beløpe seg til minst kr 10 000,00.

Det er sikkert at Tomas Refsdals litteraturfond vil kunne bidra sterkt til å fremme den tanken som ligger giverens hjerte og sinn så nært, samnorsktanken, både gjennom den stimulans den vil gi direkte til forfatterne, og gjennom den styrken den gir Landslaget for språklig samling.

Takk! Hundre tusen takk!

Geirr Wiggen

Tomas Refsdal og Geirr Wiggen.

(Foto: Thomas Hoel.)

Teksting i NRK – Siste nytt

Av Eric Papazian

I *Språklig Samling* nr. 1 1980 hadde jeg et innlegg om språkpolitikken i NRK på grunnlag av mine egne opplevelser som tekster i *Dagsrevyen*. Jeg fortalte der at *Dagsrevyens* og *Fjernsynets* ledelse hadde krevd at jeg skulle bruke «moderat» bokmål i tekstene mine, og at jeg hadde sendt saka til Norsk Språkråd for vurdering. SS's redaksjon har bedt meg følge opp med en rapport i SS når svaret kom, og her er den. Svar fra Språkrådet har jeg fått for lengst. Der het det at Språkrådet var et rådgivende organ og ikke kunne avgjøre noe. Men styret kom med en uttalelse om det de mente var rimelig, og sendte saka videre til K- og U-departementet til avgjørelse. Derfra har jeg ikke fått svar før nå.

Over til side 16.

**LANDSLAGET FOR
SPRÅKLIG SAMLING**

Postboks 636, Sentrum Oslo 1.

Medlemspenger, kr 40,— pr. år; for skole-
elever, studenter og pensjonister kr 30,—.

Postgiro 5163787

Leiar: Reidunn Guldal
Kløfterhagen 77
Oslo 10
Tlf.: (02) 33 68 39

ha, ha, ha, han ho, hu, hun hen

Etter pressa å dømme har mange mora seg over at kjønn og pronomen blei tatt opp på Språkrådets møte i januar. Særlig syns visst noen det var vittig for ikke å si vanvittig at det kom fram forslag om et nytt pronomen *hen*. Pronomen hører visst til et slags språkets innerste vesen som det ikke går an å gjøre noe med eller forandre noe på. Det er ikke nok at vi i dag har bruk for et ord vi kan bruke når vi skal vise tilbake til en person i entall som er omtalt i 3. person, og samtidig si at denne personen kan være en mann eller ei kvinne, gutt eller jente.

For meg er ikke spørsmålet særlig morsomt, heller ikke dreier det seg om en bagatell. (Anbefaler Dale Spender, *Man Made Language*, London, Boston, Henley, 1980 til ettertanke. Den er dessverre ikke kommet på norsk.)

Vi har sagt så mye generelt og abstrakt om språk og tanke og om språk og samfunn. Vi mener vel at denne sammenhengen eksisterer helt konkret. Samfunnet vårt har i århundrer vært mannsdominert, og det bærer språket preg av. Når vi nå prøver å gjøre det mindre mannsdominert, er det vel rimelig å la språket bære preg av det.

I noen århundrer betydde studenten/han: mannlig studenter og bare det. Det er ikke mer enn om lag 90 år sia at en student kunne være hun (sjelden hu eller ho en gang.) En klar måte å kunne uttrykke at en student i dag er han/hun [ho] (BM), mens en student før var han, er et pronomen som ikke markerer kjønn. Vi har et slikt pronomen for flertall *de*. For entall har vi det ikke. Åffer kan vi ikke få et nyord her? (På andre områder får vi stadig nye ord.)

Redaktører, forfattere, lesere, snekkere, lærere, elever, arbeidere, de er *han*, *hun*, *ho* eller *hu*. Når vi ikke vet om en person er *han* eller *hu*, (BM, NN) (mange vil nok mene det var snakk om *hu*, noen ganske få sier *hun*), så burde vi kunne bruke f.eks. *hen*. *Hu* burde forresten være tillatt

i bokmål så lite talemålsgrunnlag som *hun* har.

Tanken er viktig for språket, men språket er og viktig for tanken. Derfor betyr det noe åssen vi kategoriserer omgivelsene våre. Det er viktig for kvinner og andre mennesker å vite når de er med og når de ikke er med. Da nytter det ikke å bruke han.

Det mener nå hu

torun

REKNESKAP 1980

Inntekter:

Medlemspenger	Kr 11.580,00
Gaver	« 6.565,05
Bladpenger	« 3.300,00
Salg av trykksaker	« 347,90
Annonser	« 1.958,00
Ymse	« 262,00

Kr 24.012,95

Balanse fra f.å. « 6.228,63

Kr 30.241,58

Utgifter:

Bladet, trykking	Kr 17.390,00
Bladet, frakt/porto	« 2.947,55

Kr 20.337,55

Porto	« 1.184,05
Materiell	« 725,05
Litteraturpris	« 1.140,00
Postgiroblanketter, påtrykk	« 541,80
Underskudd annonse	
«Nei til særbehandling...»	« 829,00
Jubileumsboka, gaveeksemplar, ekspedisjon	« 297,00
Ymse	« 128,00

Kr 25.182,45

Balanse pr. 31.12.1980:

Postgirokonto	Kr 658,13
Postsparebank	« 4.401,00

Kr 30.241,58

Trondheim, 4.2.1981

Ivar Hundvin

GAVER

O. Langset 10,—. E. Sørli 20,—. S. Ytreberg 10,—. S. Tusvik 60,—. P. Hoel 20,—. N. Vorren 10,—. S. Sand 20,—. T. Refsdal 300,—. B. Øverås 60,—. P. Hjelle 10,—. A.-M. Grønlie 10,—. O. Langeland 60,—. H. Straand 10,—. J. Fosså 93,70. R. Guldal 150,—. J. Valved 60,—. P. Målbakken 100,—. R. Aavik 160,—. L. Sødal 100,—. T. Moen 100,—. A. Aarsand 10,—. T. Aarhus 30,—. P. P. Gulbrandsen 30,—. H. Aasbø 35,—. B. Eithun 60,—. O. Eggen 20,—. J. Ryen 100,—. T. Nomeland 60,—. B. Østgård 20,—.

BETALING FOR 1981

Som vanlig legger vi inn betalingsblankett i dette første nummeret. Bruk den med det samme, så sparer vi porto og arbeid til purring seinere i år.

Skulle noen ønske å si opp medlemskap eller abonnement, så vær grei, send oss melding om det.

Kassereren.

ØKONOMI – ANNONSER

I siste nummer hadde vi et par annonser, og det hjalp godt på økonomien. Kan noen skaffe annonse til neste nummer? Prisen er 5 kroner pr. spaltemillimeter.

Kassereren.

Nøtterøymålet – en språksosiologisk undersøkelse

Av Eva Maaagerø

Høsten 1977 gjorde jeg en undersøkelse av talemålet til barn og ungdom på Nøtterøy. Undersøkelsen var utgangspunkt for hovedoppgava mi i norsk ved Nordisk Institutt, Universitetet i Oslo. Hensikten med undersøkelsen var først og fremst å belyse enkelte trekk ved talemålet til barn og ungdom på øya ut fra en språksosiologisk synsvinkel. Dette mente jeg var særlig interessant på Nøtterøy siden talemålet i dette området ligger relativt nær opp til standardmålet og tradisjonelt sett ikke har blitt betrakta som en fullverdig dialekt, men som en mindreverdige avart av standard østnorsk. Jeg valgte å arbeide med skoleelever siden jeg syntes det var interessant å prøve og finne ut noe om hvilke krefter som kan virke inn på barns og ungdoms talemål, og også hvor sterkt stilling Nøtterøymålet har blant ungdommen på øye i dag. Et annet utgangspunkt jeg hadde for dette arbeidet, var dessuten at jeg mener at det er verdifullt å bevare dialekten på Nøtterøy og å få bort noe av den mindreverdighetsfølelsen som jeg tror mange folk i dette området har hatt og fremdeles har når det gjelder talemålet sitt. Ved at vi forsøker å avdekke noen av de kreftene som virker inn på språket vårt, vil vi kanskje bli mer språklig bevisst og få et mer positivt syn på dialekten vår.

Her i artikkelen vil jeg først prøve å si litt om Nøtterøy og Nøtterøy-målet generelt. Deretter vil jeg kort gjøre rede for undersøkelsen min og noen av resultatene fra den. Selve metoden for undersøkelsen vil jeg i liten grad komme inn på. Interesserte henvises til hovedoppgava mi. I tillegg til den praktiske undersøkelsen av talemålet til en del barn og ungdom, gjorde jeg også en spørreskjema-undersøkelse blant foreldre og lærere på Nøtterøy om deres holdninger til Nøtterøy-målet og dialektbruk generelt. Denne delen av undersøkelsen vil det også føre for langt å komme inn på her.

Øya Nøtterøy

Øya Nøtterøy ligger i Vestfold fylke rett sør for Tønsberg. Folketallet i kommunen, som består av Nøtterøy og en del småøyer, har steget jamnt, og kommunen er i dag temmelig tett befolka, ca. 17000 på 60 km². Tradisjonelt sett har folk på øya drevet med fiske, sjøfart og jordbruk, men i dag er det service-næringene og industrien som gir de fleste arbeidsplassene. Størstedelen av befolkninga arbeider i Tønsberg, og Nøtterøy har derfor på mange måter blitt en bo-kommune. Tønsberg må også regnes som det naturlige handels- og kultursentrum for

folk på Nøtterøy i dag. Kontakten med hovedstaden er også stor. Ut fra den sammensatte yrkes- og næringsstrukturen og den tette kommunikasjonen er Nøtterøy etter mi mening spennende som utgangspunkt for en språklig undersøkelse. Man spør seg om dialekten har samme overlevelsesmuligheter i dette samfunnet som f.eks. i et mer stabilt bondesamfunn.

Nøtterøy-målet

Målet på Nøtterøy skiller seg ikke i særlig grad ut fra talemålet på Tjøme og i Tønsberg-distriktet. Dette tilhører vikværsk og har de språklige trekkene vi forbinder med dette målområdet. Går vi ned til de minste språklige detaljer, er det mulig en kan finne spesielle trekk som skiller Nøtterøy-målet fra målet ellers i distriktet. Men på grunn av den gode forbindelsen til områda rundt, er det lite sannsynlig at slike særtrekk gjør seg særlig gjeldende blant unge mennesker i dag. Forskjellene var nok større før da kontakten mellom folk var mindre, og i den eldste generasjonen vil en muligens også i dag finne mindre forskjeller mellom Tønsberg og Nøtterøy og mellom ulike steder i Nøtterøy kommune.

Hvordan ser folk på talemålet sitt i dette området? Jeg har allerede nevnt at målet på Nøtterøy og ellers i området rundt Oslo-fjorden har hatt temmelig lav prestisje i folks omdømme, og jeg antar at det hovedsakelig er to grunner til dette:

1. Det er gjerne dialekter som klart skiller seg ut fra standardmålet som blir sett på som «ekte» og «vakre». De blir ofte forbundet med en sterk og verdifull bondekultur og står fram som «virkelig norsk talemål». Nøtterøymålet skiller seg i liten grad ut fra standardmålet morfologi og fonologi. Denne lille forskjellen til standardmålet tror jeg har medført at dialektene på store deler av Østlandet har blitt ansett som «uriktige» varianter av ei «riktig» norm. Også folk på Nøtterøy har etter det jeg har erfart, hatt et lite positivt forhold til dialekten sin. Under arbeidet med undersøkelsen min traff jeg mange folk som syntes at det var merkelig at noen kunne være interessert i talemålet der på øya. De snakka jo «vanlig riksmål» med «noen slengær» og «litt sleiv».
2. En annen viktig grunn til at talemålet på øya og i området ellers har fått et negativt stempel, tror jeg må være den kontakten folk på øya tidlig fikk med «badegjester» fra Oslo. Nøtterøy og i ennå større grad Tjøme blei

tidlig populære ferieområder særlig for det øvre sjikt fra hovedstaden. «Badegjestene» blei ei viktig næringskilde i distriktet, og mange var økonomisk avhengig av å ha dem boende hos seg om sommeren. «Badegjestene» snakka gjerne det som ofte kalles «dansen talemål», og selv om de nok hadde lite direkte kontakt med befolkninga, kan de «fine badegjestene» i hvert fall ha fått folk i distriktet til å føle seg sosialt underlegne, noe som igjen kan ha hatt følger for språket. Turisttrafikken er fremdeles ei viktig næring for folk i dette distriktet, men det er klart at de sosiale skillene mellom «badegjester» og lokalbefolkninga for det meste er utviska i dag. Men språklige holdninger er seigliva, og den språklige mindreverdigheitsfølelsen som turisttrafikken engang skapte, tror jeg til dels lever videre ennå.

Selve undersøkelsen

Ut fra erfaringer en har gjort i andre undersøkelser med språksosiologisk utgangspunkt, ville jeg se om alder, kjønn, tilhørighet til sosial gruppe og talesituasjonen hadde betydning for elevenes bruk av dialektformer. Jeg valgte derfor å arbeide ut fra følgende hypoteser:

1. Det vil være forskjell i bruk av modifiserte former på forskjellige alderstrinn, og elever i ungdomsskolen modifiserer talen sin mindre enn elever i gymnasen og barneskolen.
2. Jenter bruker flere standardformer enn gutter.
3. Grupper inndelt etter sosiale kriterier vil ha forskjellig grad av standardformer: ei høyere sosial gruppe bruker flere standardformer enn ei lavere.
4. Det vil bli brukt flere standardformer i en formell situasjon enn i en uformell.

Jeg ville gjennomføre undersøkelsen ved hjelp av lydbandintervjuer med skoleelevene, og i april 1977 fikk jeg tillatelse av skolesjefen på Nøtterøy til å intervjuer elever ved Nøtterøy videregående skole, Borgheim skole (ungdomsskole) og Torød skole (barneskole) om høsten. De 18 elevene som var med i undersøkelsen (6 fra 3. kl. i den videregående skolen, 6 fra 9. kl. i ungdomsskolen og 6 fra 3. kl. i barneskolen), valgte jeg ut fra et skjema jeg hadde laga på forhånd og som elevene fylte ut. Viktig var det naturligvis at elevene var født og oppvokst på Nøtterøy, dessuten at det blei likt antall gutter og jenter.

Elevene blei så intervjuet to og to sammen i to forskjellige situasjoner, en formell og en uformell. Det formelle intervjuet skjedde for alle elevene på skolen, og vi prøvde å diskutere emner som elevene hadde lest om i avisene eller arbeidd med på skolen. Det uformelle intervjuet foregikk utafør skolen og hadde mer preg av «en liten fest» hvor vi prata om løst og fast.

Lydbåndopptaka blei seinere delvis transkribert, og deretter valgte jeg ut følgende 4 språktrekk som jeg ville undersøke nærmere i forbindelse med de 4 sosiale variablene alder, kjønn, sosial tilhørighet og talesituasjon:

1. *den vikværske ä-lyden* i bryting med standardspråket: i ubestemt flertall av de fleste hankjønnsst substantiv (guttär, bilär) og i enkelte hunkjønnsord (bökär, kjärringär), i presens av svake a-verb (kastär, kjeftär), i komparativ av adjektiv (penäre, moroäre), i nomina agentis (murär, ledär) og i noen tilfeldige ord som forekommer svært ofte i muntlig tale (sommär, hommär). I materialet som resultat nedafor bygger på, tok jeg også med *a* i bryting med *a* i to kategorier som har nær tilknytning til de kategoriene der *ä*-lyden blir brukt, nemlig i bestemt form flertall av hankjønns- og hunkjønnsst substantiv der en har mulighet for *ä* i ubestemt form (guttane, bökane) og i superlativ av adjektiv (penast, moroast).
2. Tjukk *l* i bryting med «tynn» *l* eller *r(d)* (klatre, gjole).
3. Jamvektsformer i bryting med former uten jamvekt, både ved verb (værra, setta) og substantiv (haga, stega).
4. Fortid av svake a-verb der endinga *-a* står i brytingsforhold til endinga *-at* (kasta, henta). Grunnene til at akkurat disse 4 trekk ved dialekten blei valgt, var at de alle har relativ høy frekvens i språket, de går alle (med unntak av jamvektsord i nåtidas språk) inn i det morfologiske eller fonologiske systemet i dialekten og er ikke bare spredde tilfelle, og de er alle markante trekk ved Nøtterøy-målet. Etter mi erfaring var også disse 4 språkvariablene slike trekk som av og til blir bytta ut med standardpråkvariantene som da føles «riktigere» og «penere».

Resultata av undersøkelsen

a. forholdet mellom de 4 språktrekka

Sammenlikner en først innbyrdes de 4 forskjellige språktrekka som blei undersøkt, så er det *ä*-lyden og jamvektsformene som i størst grad blir bytta ut med former for standarduttalen. Når det gjelder *ä*-lyden, blir den i den formelle situasjonen bytta ut med ei standardform i 61,2% av brytingstilfella, i den uformelle i 52,3%. For jamvektsformene er prosenttalla ennå høyere, henholdsvis 63,4% og 60,1%. At det var disse to språktrekka som blei mest modifisert, var ikke uventa. Det er vel ikke noe enkelt språktrekk som på Nøtterøy og i nabodistrikta blir oppfatta som så «vulgært» og «breitt» som *ä*-lyden. Den skiller deg med en gang ut fra folk fra hovedstaden og ellers i landet, og siden den opptre i så mange kategorier i språket, kan den lett komme til å prege talen til den

som bruker den. Hvis barn og ungdom på Nøtterøy noen gang blir retta på når det gjelder språk, er jeg nesten sikker på at det er å-lyden som blir det som blir slått ned på. Også jamvektsformer oppleves nok som «gale» og «udanna» i distriktet. I noen av disse orda har en også annen vokalkvalitet og -kvantitet i stammen i folkemålsvarianten (betta for bit, vetta for vite). Da oppleves nok orda som typiske Østlandsformer, «stygge» og «bondske», og blir forsøkt unngått. Tjukk l og a-ending i fortid av a-verb føles tydeligvis ikke belastende på samme måte som de to andre språktrekka og blir ikke på langt nær så mye skifta ut. Mange av dem jeg snakka med i forbindelse med undersøkelsen, mente nok at «tynn» l og -at-endinga i a-verba var «riktigere» enn tjukk l og -a, men faren for å virke affektert ved bruk av standardspråkformene er nok langt større her enn ved de to andre språktrekka.

Over til side 6.

Fra side 12.

talet på klientar m.v. som fastset makta til den nyprofesjonelle.

Den språklege følgjen av dette blir gjerne at dei nye profesjonane legg stor vekt på utvikling av fagspråk. Dei prøver såleis å markere seg mot dei gamle profesjonane, og lage seg ein basis uavhengig av dei. Men like mykje er dette fagspråket eit maktmiddel overfor staten. Dei ny-profesjonelle gruppene vil vise at dei er profesjonar, og understreke at staten må ta omsyn til dei. Dei bruker språket som eitt av kampmidla for det føremålet.

I forhold til klientane kan språkbildet til nyprofesjonane variere. Av og til uttrykker dei seg som vanlege byråkratar, i andre tilfelle har dei mista mykje av maktspråkpreget.

Desse gruppene (i marxistisk språkbruk, delar av mellomlaga) står i ei mellomstilling mellom dei to hovudklassane i samfunnet vårt. Vi har sett korleis dei nyttar språk ideologisk for å fremme sine egne interesser. Men desse interessene er ikkje berre gruppeinteresser. Framveksten av ny-profesjonar er nært knytt til utviklinga av statsfunksjonane i den utvikla kapitalismen, og deira kamp for å bli anerkjent er også ein kamp som er vevd inn i den historiske utviklinga.

Ein kan kanskje seie at den kampen nyprofesjonane fører mot dei gamle profesjonane er ei ideologisk side av overgangen frå ein tidlegare fase i kapitalismen – ein fase der staten spela ei lita rolle – til den fasen i produksjonsmåten som dominerer i dag, der staten spelar ei svært viktig rolle. Der er også ein klassekamp mellom ulike grupper i den herskande klasseblokka, ein klasse-kamp i ideologien som får konsekvensar for utviklinga av maktspråket til desse gruppene.⁷

Framtida

Før vi sluttar, bør vi kanhende sjå om vi kan trekke tankane noko frametter. Ut frå det vi har sagt, ligg det heile tida under at det går an å føre kamp mot maktspråket, eller føre klassekamp i det språkideologiske området. Men korleis vil vilkåra for ein slik kamp vere i åra som kjem?

Vi veit kanskje ikkje så mykje. Men vi veit at i landet vårt vil styrkeforholdet innanfor kapitalismen endre seg veldig dei komande åra. Med oljeinntektene blir staten drivkrafta i kapitalismen på ein heilt annan måte enn i dag, endå han alt no er viktig nok som regulator. Dette vil føre til store endringar i klassetilhøva, ikkje først og fremst mellom kapitalist og arbeidar, men mellom kapitalgruppene. Den eksportretta industrikapitalen står i fare for å få makta si sterkt redusert av den nye økonomiske supermakta, staten som oljekapitalist.

Dette vil også få ideologiske følgjer, utan at vi kan seie noko heilt sikkert enno om kva slags følgjer. Partiet Høgre spelar idag rolla som uttrykk for industrikapitalen, men denne rolla kan komme i klemme om Høgre også skal styre oljestaten. Samtidig kan det andre store partiet finne nytt livsrom, dersom det tar opp klasseinteressene til oljekapitalen, den dominerande kapitalgruppa i samfunnet, i kamp mot den vikannde industrikapitalen.

Uansett kan vi rekne med at den ideologiske kampen vil få ei langt større rolle enn i dag. Vi vil og kunne få ein kamp mellom ulike slags maktspråk. Det er store muligheter til å gå inn i denne kampen og vinne rom for ikkje-borgarlege posisjonar. Men det er også farer for å bli hengande i slepet på ei av maktblokkene, dersom vi ikkje har ein godt underbygd teori om kva slags interesser som ligg i den klassekampen vi fører på det språklege området.

Vi meiner ikkje med dette å ha sagt det meste, eller det beste, om maktspråk som ideologi. Det vi har prøvd, er å definere området noko strammare, og å trekke ut nokre av kjennemerka på maktspråk slik vi finn dei i ulike samfunnsgrupper. Vi har prøvd å trekke inn både maktforhold og klassestruktur i samfunnet inn i analysen, men plassen har tvunge oss til å vere noko overflatisk. Vi trur det kan vere rom for langt meir og betre forskning på dette feltet.

FOTNOTAR:

1. T.d. F. E. Vinje, Norsk i embets medfør, Oslo 1977.
2. O. Miljeteig: Dialektreising mot standardmål, *Mål og Makt* 1/1980, O. Miljeteig/K. S. Vikør: Dialektreising mot maktspråk, *Syn og Segn* nr. 7/1980.
3. «Ny sosialdemokratisk språkpolitikk?» *Fram* 3/1980.
4. L. Althusser: Ideology and ideological state apparatuses, i *Lenin and Philosophy*, New York 1971.
5. Terence Johnson, *Professions and Power*, London 1972.
6. I dag er dei gamle profesjonane også knytt til staten. Men ideologiane heng att, som den siste legestreiken viser t.d.
7. Sosionomanhetsen er ein del av ein ideologisk klassekamp mot ny-profesjonane, og språkfolkas konsentrerte forakt for «samfunnsvitarpråk» fell nok inn i samme mønsteret.

b. alder

Er det i det hele tatt rimelig å anta at barn og ungdom modifierer talen sin? Når voksne modifierer talen sin i retning av standard-språket, er det ut fra følelsen av at det daglige talemålet deres ikke strekker til i alle situasjoner. Et nettverk av sosiale normer gjør seg gjeldende når det dreier seg om språket vårt. En skulle kanskje tro at slike kompliserte regler for oppførsel ikke gjorde seg gjeldende for barn og ungdom. De har ikke samme «trening» som voksne til å føle og følge det sosiale normtrykket. Men samtidig er det klart at regler for språkbruk hører med til barnes oppdragelse, til innføringa inn i samfunnet. Talla som er nevnt ovafor, skulle vise at de 18 ungdommene jeg var i kontakt med, ikke følte at folkemålsformene alltid var brukbare. Det viste seg også at prosentene for bruk av standardformer var nokså forskjellige på de forskjellige alderstrinn. Se tabellen:

Modifiserte former i prosent på de forskjellige alderstrinn

		3. gym.	9. kl.	3. kl.
ä-lyden	formell sit.	69,5	42,5	68,6
	uformell sit.	64,3	36,0	51,1
tjukk l	formell sit.	30,6	11,8	28,9
	uformell sit.	13,6	12,0	21,0
jamvektsformer	formell sit.	72,6	50,0	66,7
	uformell sit.	71,4	25,6	70,4

(Resultata for de svake a-verba er i dette tilfelle gjengitt på en annen måte i oppgava, og derfor ikke tatt med her.)

Vi ser at ved alle de tre språktrekka skiller ungdomsskoleelevene seg ut som de som modifierer talen sin minst. Dette tror jeg kan forklares med at ungdommene i 15-16 årsalderen er midt i en slags sosial og følelsemessig frigjøringsprosess. De vil ofte ta avstand fra de normer foreldre og andre voksne setter. Dette gjelder klær, oppførsel, interesser og sannsynligvis også språk. Hvis det å snakke «pent» for de voksne betyr høy frekvens av standardformer, vil nok mange nettopp i ungdomsskolealderen være i opp-

osisjon til dette. De som snakka «for fint», blei mobba, fortalte ungdomsskoleelevene. Gynmasiastene må en anta mer har glidd inn i de voksnes språknormer. Dessuten er gymnasiastene den gruppa blant de unge som en venter skal ha teoretiske kunnskaper, kunne diskutere, være orientert. I mange situasjoner vil det medføre bruk av et teoretisk og abstrakt språk, antakelig med høy frekvens av standardformer. Da vil de «fine» formene ikke lenger virke så avskrekkende. Elevene i 3. kl. i folkeskolen har også en temmelig høy andel standardspråkformer. I denne alderen er nok barna sterkt prega av de normene skole, foreldre og andre voksne setter for språk. Får barna følelsen av at folkemålsformene er mindre «pene», vil vel dette nettopp virke inn i situasjoner som dette hvor talen deres blir tatt opp på bånd. Resultata skulle altså vise at også barn i denne alderen retter seg etter ulike språknormer.

c. kjønn

Mange språksosiologiske undersøkelser har vist at det har vært ganske store forskjeller mellom de to kjønnene når det gjelder bruk av folkelig talemål. Ser en på resultata i tabellen nedafor, oppdager en at dette var tilfellet også i min undersøkelse.

Modifiserte former i prosent for de to kjønnene

		jenter	gutter
ä-lyden	formell sit.	79,9	44,4
	uformell sit.	75,9	29,3
tjukk l	formell sit.	26,0	20,3
	uformell sit.	19,9	10,4
jamvektsformer	formell sit.	78,0	46,5
	uformell sit.	69,1	51,2
a-verb	formell sit.	37,0	0
	uformell sit.	13,9	3,1

Det stilles gjerne strengere krav for oppførsel til kvinner enn til menn, og disse strenge krava ser også ut til å gjelde språket. Kvinner har til nå hatt en mer utrygg situasjon i samfunnet og antakelig derfor vært mer lyd-

høre for samfunnets normer. Slike kjønnsrollekrav blir tidlig ført over på barna. Påbud og forbud når det gjelder språk, er nok også noe som jentene får merke sterkere enn guttene. I tabellen ovafor ser vi at forskjellen mellom kjønna er svært stor når det gjelder ä-lyden. Det er vel rimelig at et språktrekk som er så markerende for språkbrukeren og som oppleves som så «udanna» og «vulgært», blir følt som spesielt umulig for jenter. Interessant er det å se at forskjellen mellom jenter og gutter er minst når det gjelder bruken av tjukk l. Også her bruker jentene en del flere modifiserte former enn guttene, men det er tydelig at dette språktrekket ikke blir følt så belastende for jentene som ä-lyden og jamvektsformene. I hovedoppgava mi har jeg også forsøkt å sammenlikne resultatene for jentene og guttene på de forskjellige aldersstrinn. Forskjellen er minst for gymnasiastene. Her ventes det nok «pen» og «danna» tale av guttene óg, noe som antakelig vil medføre større bruk av standardformer.

d. sosiale grupper

I undersøkelsen delte jeg de 18 elevene inn i tre gupper med 6 elever i hver etter sosiale kriterier. Hvordan jeg kom fram til et inndelingsgrunnlag, skal jeg ikke komme inn på her, men det er klart at dette var et av de vanskeligste metodespørsmåla jeg hadde. Resultata for de tre gruppene jeg valgte å bruke, er følgende (og gruppe 1 står øverst i det sosiale hierarkiet og gruppe 3 nederst):

Modifiserte former i prosent for de tre sosiale gruppene

		gruppe 1	gruppe 2	gruppe 3
ä-lyden	formell sit.	71,6	60,5	55,1
	uformell sit.	84,5	46,7	35,1
tjukk l	formell sit.	36,5	19,6	19,3
	uformell sit.	24,0	9,3	16,2
jamvektsformer	formell sit.	87,3	55,2	52,1
	uformell sit.	100	45,6	54,7

(Igjen er resultatene for a-verba utregna på en annen måte i oppgava mi og derfor ikke tatt med her.)

Det en først legger merke til ved resultatene ovafor, er den markerte forskjellen en har

mellom gruppe 1 og de to andre gruppene. Gruppe 2 og 3 ser mer ut til å følge hverandre i behandlinga av de 3 språktrekka. Det er ganske klart at ungdommene i den «høyeste» sosiale gruppa hadde fjerna seg mer fra folkemålet enn de andre. Jeg regner med at standardspråket nesten fullstendig har fortrengt dialekten hos mange representanter for de øvre sosiale sjikt på Nøtterøy, og at barna her hovedsakelig blir oppdratt til standardmål. Går en til resultatene for de enkelte ungdommene innafor gruppe 1, skulle disse støtte opp om denne antakelsen. F.eks. er det tre av de 6 elevene i denne gruppa som overhodet ikke har former med ä verken i den formelle eller den uformelle situasjonen, og hele 4 av de samme 6 elevene bruker ikke jamvektsformer i noen av situasjonene. Ellers kan en legge merke til at det er tjukk l som i høyeste grad blir tålt av gruppe 1. Her er ikke modifiseringsprosenten så stor som ved de to andre språktrekka. Men igjen er det en markert forskjell til gruppe 2 og 3.

e. formell og uformell situasjon

Resultatene nedafor viser hvordan de 18 elevene brukte de 4 språktrekka i de to opptakssituasjonene.

Modifiserte former i prosent i de to opptakssituasjonene

	formell sit.	uformell sit.
ä-lyden	61,2	52,3
tjukk l	23,5	15,1
jamvektsformer	63,4	60,1
a-verb	17,9	7,5

Vi ser at forskjellen i bruk av folkemålsformer i de to situasjonene var temmelig klar. Det er tydelig at elevene følte et større behov for bruk av standardspråkformer der jeg gikk inn for å gjøre intervjuet virkelig formelt.

Allikevel er det vel endringa av den ytre situasjonen som skapte minst utslag i språkbruken til elevene når en sammenlikner med de andre sosiale variablene. Det ser en også i tabellene ovafor. En formell situasjon går det an å konstruere uten for store vansker når en ikke kjenner informantene, men det er ytterst vanskelig å skape en uformell situasjon. Elevene vil nok i enhver opptakssituasjon føle seg mer eller mindre bundet. Selv om pratninga og diskusjonene blei aldri så løsslupne i den uformelle situasjonen, så visste de hele tida at lydbåndet sto på. Jeg tror derfor ikke at den uformelle situasjonen fremkalte den helt frie talen og regner med at elevene i en helt ukontrollert situasjon gjennomgående vil bruke mer dialektformer. Noe annet en oppdager når en går til materialet for enkeltelever, er at det ser ut som en del elever temmelig stabilt bruker standardspråkets former uten hensyn til den ytre situasjon. Som det går fram av det som er sagt ovafor, gjelder dette hovedsakelig elever fra den «høyeste» sosiale gruppa. Ellers viser materialet at det særlig er tredjeklassingene i folkeskolen som endrer talen sin fra den formelle til den uformelle situasjonen. Jeg tror dette blant annet kan forklares med at opptakssituasjonen var mest vellykka blant dem. De blei svært engasjerte da vi hadde sammenkomsten vår som var ramma rundt den uformelle situasjonen, og slåss nesten om å komme til orde.

Sammenfatning

Først vil jeg gjerne komme med noen reserveringer når det gjelder resultatene og tolkinga av dem. Det er klart at en må være forsiktig med å trekke for generelle konklusjoner fra en liten undersøkelse som dette. Antall informanter var lavt, bare 18 stykker, og innspilt tale var bare 9 timer til sammen slik at frekvensen for de 4 språktrekka gjerne kunne vært høyere. I tillegg kommer at en i undersøkelser med språksosiologisk synsvinkel nesten alltid har visse metodeproblemer. Det omfanget og opplegget en kunne ønske seg for undersøkelser som dette, går imidlertid som oftest langt utover de rammer ei hovedoppgave setter. Alle usikkerhetsmomenter tatt i betraktning mener jeg at denne undersøkelsen allikevel gir viktige opplysninger særlig på to områder:

1. Den sier noe om bruk av Nøtterøy-dialekt blant unge mennesker på øya. Undersøkelsen viser at de 18 elevene for en stor del unngår dialektformer til fordel for standardformer. Bruken av standardformer var etter mi mening uventa stor. Det ser altså ut som standardmålet har stor innvirkning på målet til barn og ungdom i dette distriktet hvis disse resultatene er representative. Det kan være

mange forklaringer på dette. Det er klart at de unge i dag har mye større kontakt med storsamfunnet enn før. Spesielt har nok kontakten innover til Oslo økt for ungdom fra Oslofjord-distriktet. Radio, fjernsyn og økt kontakt med skriftspråket kan også være av betydning for at de i stor grad ser ut til å unngå dialekttrekk. Kanskje er dette spesielt viktig der folkemålet ikke skiller seg så mye ut fra standardspråket. Den store bruken av standardformer og de mange negative holdningene til Nøtterøy-målet jeg har møtt på øya, gir ikke noe positivt bilde for denne dialekten i framtida. Så svart som det kan fortone seg her, tror jeg imidlertid ikke det er. Det var flere av elevene i undersøkelsen som nokså stabilt holdt fast ved dialekten sin i begge opptakssituasjonene. Dessuten regner jeg med – som nevnt ovafor – at den uformelle situasjonen heller ikke viser den helt fri talen til elevene slik at det er grunn til å tro at de vil bruke mer folkemålsformer i situasjoner som er helt ukontrollerte. Men jeg regner resultatene for temmelig pålitelige når det gjelder Nøtterøy-ungdoms språkbruk i mer formelle situasjoner. Etter egne erfaringer å dømme står fremdeles dialekten sterkt i en del miljøer på Nøtterøy når folk kommer sammen og treffes i virkelig uformelle situasjoner. I den seinere tida har vi dessuten opplevd ei styrking av de desentraliserende kreftene i samfunnet vårt og sammen med dette ei oppvurdering av lokal kultur og lokalt språk. Det er derfor å håpe at også Nøtterøy-målet blir verdsatt i tida som kommer og ikke lenger blir oppfatta som «slengete og sleivete riksmål».

2. Resultatene fra denne undersøkelsen synes også – som jeg tidligere har vært inne på – å vise at sosiale normer for språk ikke bare gjør seg gjeldende hos voksne, men også hos barn og ungdom. De sosiale variablene som blei brukt som utgangspunkt for undersøkelsen, har alle vist mer eller mindre markante utslag i materialet. Alle de 4 arbeidshypotesene må sies å ha blitt helt eller delvis bekrefta. Mønstra som kom fram, kjenner en fra mange andre undersøkelser der voksne personers språk har stått i sentrum. De normene som måtte gjelde for språkbruken generelt i samfunnet vårt, synes altså tidlig å bli overført til barna, og kanskje gjelder dette særlig i et så tett og sammensatt samfunn som det Nøtterøy er. De unge kan rette seg mer eller mindre etter disse normene, eller de kan være i opposisjon til dem slik vi så at en del av ungdomsskoleelevene muligens var. Klart er det i hvert fall at unge mennesker ser ut til å føle språktrykk i en eller annen retning på samme måte som voksne mennesker ofte gjør det.

Den ideologiske byråkraten og språket

– mot ei politisering av maktspråkomgrepet

Av Knut S. Vikør

Maktspråk er ikkje noko nytt omgrep i norsk språkdebatt. Ofte blir det brukt synonymt med «fagspråk», «ekspertspråk», «byråkratspråk», «politikarspråk», «kansellispråk», m.v. Alle språkstridsorganisasjonane har på kvart sitt grunnlag sett arbeidet mot slik språkbruk («språklig snobberi», «språk på tomgang», osv.) på programmet. Av språkforskarane har framfor alt Finn-Erik Vinje bidratt til å gjere problemet kjent.¹

I det siste har nokre språkfolk reist ein del kritikk mot den måten maktspråkomgrepet er blitt forstått på.² Dei har hevda at maktspråket er eit *politisk* problem. Det er ikkje berre snakk om nedervde tradisjonar o.l., men ein språkbruk som er tilpassa og heng saman med bestemte politiske behov og maktforhold i samfunnet vårt.

Derfor er det ikkje nok berre å sette i gang kurs i «enkel norsk» slik Vinje og andre har gjort, dersom ein vil komme problemet til livs. I staden har dei sett det som ein sosialdemokratisk politikk å prøve å fjerne *konsekvensane* av desse maktforholda – maktspråket – i staden for å gå til åtak på *grunnlaget* for maktfordelinga i samfunnet. Målsettinga kan vere god nok, – men om ein ikkje tar opp det politiske grunnlaget, vil problemet med tilsørande språk berre dukke opp i nye former.

I denne samanhengen har dei merka seg utspela frå Sissel Rønbeck, Reiulf Steen og andre sosialdemokratrar, utspel som kan passe inn i den allmenne politiske strategien til venstresida til sosialdemokratiet.³

Vi skal her prøve å følge denne kritikken noko vidare ved å sjå på maktspråket i samheng med ideologi-omgrepet. Maktspråket er såleis del av den tanke-strukturen som er med på å skape (produsere) og re-produsere samfunnet vårt.

Tilsøring

Før vi går inn på kva vi meiner med det, la oss sette inn ein merknad om omgrepsbruken vår. Vi snakkar her om *maktspråk* heller enn *fagspråk* for å avgrense oss frå mistanken om at all presis og abstrakt språkbruk er undertrykkande. Maktspråk er i vår definisjon *språkbruk som ved hjelp av ulike verkemiddel tilsører (held tilbake, forvirr) informasjon han gir inntrykk av å formidle.*

Det er altså ikkje snakk om eit språk eller generelle språklege fenomen i og for seg, men om eit *forhold* mellom språkbrukarar (avsendar/mottakar). Det er derfor det ikkje vil føre fram om ein berre rettar søkelyset mot det språklege innhaldet i det vi har kalla maktspråk. Ein må i tillegg legge vekt på kva *situasjonar* maktspråk-

ket kjem i bruk, kva slags *maktforhold* mellom avsendar og mottakar som blir spegla av i språkbruken. Ein må analysere både dei språklege kjennemerka ved maktspråket og den samhandlingssituasjonen språket blir brukt i.

Ordet «maktspråk» er elles ikkje godt, nettopp avdi det fører tanken i retning av eit bestemt språk eller til og med ei språkform. Vi får utsegner av typen «det er bokmålet som er maktspråket». Da er det gjerne meint at det er ved hjelp av «bokmålet» at språkmakta blir utøvd, eller til og med at sjølve makta ligg bygd inn i strukturane til denne språkforma. Når vi likevel nyttar omgrepet *maktspråk* i denne artikkelen er det dels i mangel av eit betre omgrep, og dels fordi den vanlege meininga av «maktspråk» vel ligg i retning av fagspråk, framandord, kansellispråk osv.

Når det gjeld dei språklege verkemidla som blir nytta i dette maktspråket skal vi ikkje vere like presise som i definisjonen, avdi vi ikkje her skil oss vesentleg frå dei som har skreve om det før. Vi skal berre antyde tre typiske trekk:

Situasjonsbinding

1. *Framandord eller norske ord* som er ekstremt situasjonsbundne. Vansken ligg ikkje i og for seg i at ordet er nytt eller framandlandsk, men i at ein må kjenne situasjonen det er sett fram i, for å forstå ordet. Ordet kan vere eit presist omgrep i eit fagspråk, men like gjerne at ein i særlege samanhengar brukar ord som ikkje hører heime andre stader, utan at presisjonen er høg av den grunn. Det er neppe noko som gjer «størrelsesorden» meir presist enn «størrelsen», eller «relasjonsforhold» meir presist enn «forhold».

For å kunne trenge gjennom teksta og finne innhaldet, må ein kjenne den særlege terminologien i dette språket, men ein må også kjenne til den situasjonen det spring ut av. Ein må kjenne både politikarens ordforråd og den situasjonen politikaren står i, for å forstå fullt ut kva han meiner. Ein talsmann for regjeringa kan legge eit heilt anna innhald i eit utsegn han kjem med enn ein opposisjonspolitkar ville legge i samme utsegnet om *han* sette det fram. Mottakaren forstår utsagnet berre dersom han kjenner situasjonen til politikaren. Det same problemet kan ein finne i skriv frå byråkratar – ein må til eit visst monn kjenne situasjonen til kontoret for å kunne «tolke» skrevet riktig. Skillet mellom dei som kjenner situasjonen til desse organa og dei som ikkje gjer det, speglar naturlegvis av makt.

Presisjon

2. *Kansellistil*, uklar og uvand syntaks. Stilen

er altså uklær og uvand for *mottakaren*. Den som skriv i slik kansellistil, vil gjerne meine at det fremmer presisjonen t.d. å få mest mogeleg av eit saksinnhald inn i ei setning. Det gjer det kan hende óg, for ein mottakar som er inne i slik syntaks og kjenner han. Ein mottaker som er uvand med kansellisyntaxen, vil derimot finne teksta forvirrande og uklær.

Presisjon er altså noko som ein må sjå i forhold til mottakaren – ein presis tekst er ein tekst som gjer det lett for mottakaren å forstå klårt det avsendaren meiner. Når mottakarane varierer, vil også presisjonsnivået i teksta gjere det.

3. *Allment og abstrakt språkbruk*. Mykje bruk av «man/ein», passivbruk m.v. skjuler aktøren i teksta. Ein skribent t.d. i byråkratiet vil nok oppfatte dette som eit døme på «presis» språkbruk. Men som vi skal sjå seinare, har slik språkbruk også andre funksjonar enn presisjon. Å allmenngjere den handlinga teksta omhandlar, t.d. å fjerne saksbehandlaren frå innhaldet og sette «man» i staden, tener ikkje berre presisjonen, men gjer det også vanskelegare å sette spørjeteikn ved handsaminga.

Meir om det seinare. Dette er kan hende tre av dei teikna på maktsspråk som er mest vanlege. Lista er ikkje uttømmande, men viser det vi alt har understreka: Alt dette er språklege særdrag som inngår i ein bestemt språkbruk, men *maktsspråk* blir det først i ein samhandlingssituasjon mellom avsendar og mottakar.

Ideologi

Omgrepet «ideologi» har også mange tydingar. Ofte blir det sett likt «tankebygning», t.d. «den kommunistiske ideologi». Det er likevel vanleg å sjå ideologibyging i eit samfunn som ein måte å halde samfunnet saman. Da blir altså ideologiane knytt til klassestrukturen; i orda til Marx: «Dei herskandes tankar er dei herskande tankar».

Kampen om ideologien blir da også viktig for dei som vil rokke ved dei grunnleggande forholda i samfunnet. Arbeidarklassen må fjerne den borgarlege ideologien, dersom dei vil gripe samfunnsmakta sjøve.

Når ideologi såleis er sett i samheng med samfunnsklassar og kampen mellom klassane, har dette lett ført mange til å sjå ideologi som «usann» eller «falsk bevisstheit». I dei mest vulgær-marxistiske analysane ser ein ofte bildet av «kapitalisten» som bevisst lyg for «arbeidaren». Litt meir påverka av realitetane er oppfatninga om at borgarskapet sjølv har internalisert den falske bevisstheita og trur på ho. Men framleis er ideologi sett lik løgn. Kampen mot den borgarlege ideologien blir såleis ein kamp mot all ideologi, sanning framfor løgn.

Dette er neppe ein fruktbar måte å forklare fenomenet på. Bättre er det vel å sjå ideologien som ein måte å oppfatte, erkjenne dei livsvilkåra ein lever under. Samfunnsstrukturer, klassetil-

høve, drivkreftene i samfunnet kan ikkje erkjennas direkte frå fakta, men må først gjennom ei «behandling» i bevisstheita, etter bestemte kriterier. Ideologien skaffar desse kriteria til veges, gir eit skjema ein kan forstå kvardagen og livet sitt etter. Louis Althusser definerer med sitt noko omstendelege språk ideologi som «representasjonen av individas tenkte forhold til sine reelle eksistensvilkår».⁴

Ideologi og økonomi

Ideologi er altså noko ein vil finne i alle slags samfunn. Men ikkje same slags ideologi. Vi seier at ideologien i vårt samfunn er borgarleg ideologi. Det er av to grunnar:

For det første er ideologien forma av behova i kapitalismens utvikling. Han er ikkje noko speilbilde av økonomien, han «tener» korkje borgarskapet eller nokon annen einskild klasse. Men han er knytt til produksjonsmåten, der den økonomiske utviklinga legg *grunnlaget* for utviklinga på dei andre samfunnsområda. Den borgarlege ideologien er forma av dei behova sjøve eksistensen av den kapitalistiske produksjonsmåten fører til.

For det andre er ideologien i sin tur med på å forme kapitalismens utvikling. Samfunnssystem er ikkje fastlåste «strukturar», men ein stadig prosess. Ideologien er med på å skape vilkåra for denne prosessen, denne reproduksjonen av samfunnssystemet.

Ideologi og økonomi er altså knytt til kvarandre, men ikkje tettare enn at dei har eit visst sjølvstende. Og det er dette sjølvstendet som gjer det råd for oss å snakke om klassekamp innanfor ideologi-området, ein kamp som ikkje treng vente på revolusjonen i produksjonsmåten. La oss, før vi går tilbake til språket, nemne to viktige kjennemerke på ideologien.

Attkjenning

Det første er *attkjenning*. I motsetnad til vitenskap er hovudoppgåva for ein ideologi at individet skal kjenne seg att, at dei skal leve ut den verkelege røyndommen i ei tenkt oppfatning. Innanfor vitenskapane er kjennemerke på ei ideologisk spørsmålsstilling ofte at svaret er gitt i spørsmålet. Dermed vil sjøve undersøkinga få eit element av attkjenning, ein ser det svaret ein har venta seg.

Det andre er at ideologibyginga er knytt til bestemte institusjonar, eller *statsapparat*. Kyrkje, skule, m.v. har ofte fått namnet «ideologiske statsapparat», avdi dei har som særleg oppgåve å legge grunnen for ei samordna ideologisk overbygning, ein tankestruktur som kan binde alle i samfunnet saman. Ei ideologisk utdanning er altså ikkje innretta på å avsløre verkelege samanhengar ved å stille opne spørsmål. Målsettinga er at samfunnsmedlemmene skal «kjenne att», skal erkjenne grunnstrukturen i samfunnet (dei kapitalistiske produksjonstilhøva) som den naturlege.

Også andre statsapparat enn desse ideologiske apparata har slike funksjonar. T.d. har militæret våpenmakt som hovudoppgåve, men det er likevel eit ideologisk oppdragsapparat for den halvdelen av befolkninga som går gjennom den store «læreprosessen» som rekruttida er. Og vi skal seinare sjå på ideologiske aspekt ved apparat som har heilt andre hovudoppgåver i samfunnet, t.d. administrasjonen.

La oss nå gå tilbake til maktspråket. Kva er den ideologiske sida ved dette? Kva er det ved maktspråket som får oss til å kjenne att realitetane i samfunnet vårt på ein slik måte at vi aksepterer det?

Maktspråk

Vi skal ikkje her prøve å stille opp ein fullstendig teori om det ideologiske maktspråket, det er ei for stor oppgåve. Men la oss likevel dra fram nokre trekk som viser den ideologiske sida ved dei språkelementa vi nemnde tidlegare.

Vi kan t.d. seie at maktspråket har ein negativ og ein positiv måte å verke på. Det kan *hindre* viktig kunnskap i å nå fram til folk, eller det kan skape positiv *samskjensle* med samfunnssystemet.

Vi får kanskje lettast auge på den negative sida. Vi kjenner alle til dei problem ein kan ha med å forstå trygde- eller likningsskriv. Trygdelova er så innfløkt skreve at ikkje ein gong dei som er byråkratar klarer å forstå ho. Språket legg hindringar i vegen for at folk skal få rettane sine, avdi dei ikkje forstår kva slags rettar dei har.

Men den positive funksjonen er like viktig. Både politikarar og byråkratar kan ved språkbruken sin få tiltak som skadar vanlege folk, til å verke både nødvendige og positive. Ved t.d. å døype om «oppgjeving av sjølvstende» til «felles forpliktande ansvar» kan ein ved reint språklege middel få folk til å stø opp om tiltak dei elles ville motarbeidd.

Vi kan også sjå at ulike grupper har ulike behov for maktspråk. Dei språklege kjenneteikna kan også vere ulike.

Byråkraten

Vi tenker gjerne først på *byråkraten*, han som har gitt namn til «kansellistilen». Det byråkratiske idealet er «upartiskheit». Alt som kjem inn i maskineriet skal vurderast likt etter kriterium som er faststivna, like for alle og har ein dåm av naturlover over seg. *Skjemaet*, den standardiserte forma for informasjonssøking der alle svarer på like spørsmål og irrelevante ting blir halde utanfor, spelar ei viktig rolle i dette ideologiske bildet.

Språket spelar og ei viktig rolle. Det er her ein særleg legg vekt på «man/ein» og passiv-konstruksjonar der subjektet, aktøren, forsvinn. Det subjektive valet som aktøren (saksbehandlaren faktisk gjer mellom fleire alternativ forsvinn og

blir erstatta med eit objektivt og uomstrideleg resultat.

Når valet forsvinn av syne på denne måten, blir det for det første (negativt) vanskelig å reise motstand mot dette valet og forlange at det skal gjerast eit anna val etter andre kriterium. Dessutan skapar dette bildet av hensynslaus likskap ei (positiv) oppslutning om systemet – det heng nettopp saman med den borgarlege ideologien om likskap. Vi hører etter ideologien ikkje til klassar eller interessegrupper, men står overfor kvarandre som sjølvstendige individ.

Marx viste klårt grunnlaget for denne individideologien. Då industrialismen vaks fram, måtte bøndene «gjerast frie» frå jorda, produksjonsmidla deira, for å gå inn i den veksande industrien som arbeidarar. I industrien var det ikkje stavnsband eller adelskap. Der skulle arbeidar og kapitalist stå på lik fot – med det vesle unntaket at den eine eigde produksjonsmiddel og den andre ikkje. Derfor må den «frie» arbeidaren selje arbeidskrafta si, medan den «jamnbyrdige» kapitalisten kjøper ho. Det er eit reint marknadsforhold, likt han som sel ein gris for eit stykke klede.

For at samfunnet skulle byggas opp på denne måten, med nokre som eig produksjonsmiddel, og andre som berre eig arbeidskrafta si og sel ho, trengs det ein ideologi der begge to ser seg som *prinsippet* like. Dette ligg bak slagordet frå den borgarlege revolusjonen: «fridom, likskap og brorskap».

Denne ideologien om frie og like individ lever framleis, og er mykje sterkare i dag. Men han hører dei borgarlege hundeara til. Når byråkratiet skjuler dei vala som dei gjer, og gjer sakshandsaminga «sjølv sagt» og «likeverdig» for alle, når dei skjuler makta si, er dette ein del av likskapsideologien.

Politikaren

Politikarspråket har mykje til felles med byråkratspråket, men viser nokre sermerke. Til dels er det meir kanselliaktig enn eit departementalt rundskriv, det held informasjon tilbake i større grad, eller forvirr kjensgjerningene meir. Samtidig har det større emosjonell appell enn språket til byråkraten, eller skal iallfall ha det. Politikarspråket er meir motsetningsfylt, noko vi idag lett kan høyre om vi lyttar på den nett avgåtte statsministeren, og ho som har blitt. Den nye verkar klarare, meir direkte, ho gir inntrykk av å formidle informasjon.

Men grunntrekka er like. Passivbruken, lange og «presise» formuleringar som berre fungerer i forhold til andre som alt er på bølgelengde mod avsendaren osv. er i stor grad den samme.

Om språket er motsetningsfylt, er politikarrolla det også i dag. Partia våre uttrykker klasseinteresser, til dels også interessene til undergrupper innanfor klassane. Dei har også eit klassegrunnlag i veljaropplutning, medlemstal,

kven som blir rekrutterte til tillitsverv m.v. Det kan vere samsvar mellom klasseinteressene og klassegrunnlaget, men det treng ikkje vere det. Arbeidarpartiet er t.d. framleis solid basert på eit arbeidarklassegrunnlag, men det er neppe interessene til arbeidarklassen som kjem til utrykk i politikken til partiet.

Men sjølv om partia har klare klassegrunnlag, oppfattar dei seg også som folkeparti, som felles for alle klassar. Dette (ideologiske) bildet har også fått ein realitet. Alle partia mobiliserer veljarar over klassegrensene. Det er faktisk gjerne dei veljarane partia klarer å mobilisere utanfor sitt eige klassegrunnlag, (Marginale veljarar) som avgjer kven som skal ha fleirtalet og makta.

Partia må altså klare å mobilisere nok støtte i sine eigne grupper til å motverke den mobiliseringa motparten står for, men samtidig må dei vere i stand til å vinne fotfeste i motpartens veljar- og klassegrupper. Dei skal altså også stå for reelle (men udiskuterte) klasseinteresser som kan meir eller mindre openlyst gå på tvert av interessene til klassegrunnlaget deira. I tillegg skal ikkje det dei seier, verke innhalds- eller meningslaust.

Å sameine alt dette er ikkje lett. Det er derfor svært viktig å kunne nytte seg av maktspråk for å knytte dette saman til ein ideologisk heilskap. Dette språket må altså vere så allment at ingen kjenner sine interesser truga (eller *meir* truga enn dei kjenner seg hos motparten), men samtidig la veljarane kjenne seg att så bra at dei gir partiet si støtte.

Partia i dag

Det partiet som har sitte som ein byråkratisk garanti i ein mannsalder i landet vårt, legg nok mest vekt på dei *negative* sidene ved maktspråket, dei som hindrar informasjon i å kome fram, dei som skjuler dei politiske vala partiet hadde måtta ta. Dette er altså ikkje tilfeldig, sjølv om det ikkje treng vere bevisst for dei som brukar det. Når partiet først er kome på defensiven, når det ikkje har så mykje å vise veljarane sine når det gjeld omfordeling og betring av livssituasjonen til veljarane, legg partiet vekt på det same som byråkratiet: Det er snakk om maskinmessig «handsaming», ikkje om politikk og alternativ.

Som vi har sett, verkar det ikkje – dette partiet klarer følgjeleg ikkje den positive sida av maktspråket, dei klarer ikkje å mobilisere til støtte for seg.

Opposisjonens fremste talsmenn klarer å mobilisere. Dei legg vekt på det positive, det som fremjar attkjenning, oppslutning. «Det er klart at» kan dei seie, og veljarane oppfattar det som klart. Men samtidig tilslører også dei interessevala. Den politiske usemja blir eit spørsmål om «misforståingar», manglande kunnskap eller inkompetanse. «Det trengs en fornying» heiter det.

Det er altså opposisjonen som i dag best klarer det språklege spelet med å *forvri* (eller halde tilbake) informasjon samtidig som dei *gir inntrykk* av å formidle informasjon.

Profesjonane

Vi har naturlegvis maktspråk også utanfor dette statleg/politiske området. Ekspertar er flinke maktspråkbrukarar. Her kan vi knytte oss til tenkinga kring *profesjonar* og profesjonalisering.⁵

Ei yrkesgruppe kan skaffe seg kontroll og makt over yrkessituasjonen sin ved å definere seg som *profesjon*. Med denne omdefineringa følgjer m.a. ein særleg måte å rekruttere medlemmer til profesjonen, ei særleg form for autorisert opplæring, eit særleg språk for profesjonen, måtar å skaffe seg klientar m.v., alt forskjellig frå profesjon til profesjon.

I samband med dette har vi sett den stadige veksten av nye profesjonsgrupper, og ein «krig» mellom desse. Sosiologane viser at det er viktig skille mellom dei gamle profesjonsgruppene (doktorar, juristar m.v.) og dei nye (sosionomar, sjukepleiarar).

Dei gamle bygger maktbasisen sin, og med det ideologien, på ei sjølstendig rolle («dei frie yrka») der indre samhald, individuell binding av klienten til den profesjonelle og inntrykk av fagleg autoritet dannar maktgrunnlaget. Språket kjem også inn her: Når doktoren nyttar sitt evige «Korleis kjenner vi oss i dag?», kan dette vere eit språkleg uttrykk for bindinga av pasienten til doktoren, pasienten «kjenner seg» bra eller dårleg helst i samarbeid med doktorens faglege kunnskap.

Bruken av latin i medisinen og markeringa av den enorme presisjonen i lovspråket, styrkar inntrykket av fagleg autoritet, kor hjelpeslaus klienten er overfor den profesjonelle, og kor viktig det er for den profesjonelle nettopp å vere medlem av profesjonen kollegiefelleskapen, for å kunne utøve yrket.

Ny-profesjonane

Dei nye profesjonane er ikkje så «frie». Dei bygger maktgrunnlaget sitt på den veksande rolla staten får som konfliktløysar i vårt stadium av kapitalismen, og det er i forhold til staten dei må markere seg som eiga gruppe.⁶ Derfor veks behovet for eit eige fagspråk fram. Kvar profesjon (eller gruppe som vil vere kandidat til noko så ærefullt og maktfullt) må ha sin eigen terminologi. Mens det språklege mønsteret i dei gamle profesjonane gjekk i retning av mest mogleg kollegialitet og samhald, går dei nye i retning av oppsplitting og «krig».

Tilhøvet til klienten kan vere ambivalent. Ofte kan den profesjonelle (t.d. sosionomen) ta klientens standpunkt mot styresmaktene, eller han kan tvert om representere statsmakta overfor klienten. Det er ikkje tilhøvet til klienten,

DEBATT:

Hjertesukk fra kateterstolen

I årevis har jeg hatt en vag, ekkel følelse av at vi gjør noe steingalt med språket vårt i norsk skole. Hele problemet fortoner seg mest som ei garnhessel med en mengde lause ender som en aldri får nøsta opp. Griper en fatt i ett spørsmål, nøster en seg ikke fram til noe svar, bare til et nytt spørsmål. Hvor svara er, har jeg bare en ubehagelig mistanke om.

Dette innlegget kommer derfor til å bestå av spredte, ustrukturerede tanker og spørsmål. Foreløpig veit jeg for lite om hvilke mekanismer som egentlig settes i gang i oss når vi lærer et skriftspråk. La meg bare våge en bastant konklusjon som utgangspunkt for de videre tankene mine: For norske skoleelever (og rimeligvis de fleste andre nordmenn/kvinner fra grasrota og oppover) fins det to varianter av det norske språket. Ikke nynorsk/bokmål, men muntlig/skriftlig. Så snart en passelig talefører norsk borger får et skriveredskap i handa, skjer det ei kortslutning slik at forbindelsen med det nedarva, innebygde, opprinnelige språket brytes tvert av.

Som illustrasjon passer det best å bruke eksempler fra sidemålsopplæringa. Jeg er norsk-lærer (i tillegg til mye annet) i grunnskolen og har dermed den blanda fornøyelsen å skulle lære bokmålsfolk å skrive nynorsk. Erfaringene mine skriver seg fra Nordland (Salten) og Telemark (Grenland). Begge er områder der det faller helt naturlig å basere sidemålsopplæringa på elevenes eget talemål. Det er bare ei innvending mot det, ei nokså sørgelig innvending: Sjøl om metoden er både naturlig og logisk, når den ikke fram. Jeg skal prøve å vise hva jeg sikter til ved å gi et eksempel fra Nordland.

Situasjon: Elevene har lært sterke verb av «y – au – o»-typen. (At stammevokalen blir o i perf. part. skulle jeg gjerne høre en fornuftig begrunnelse for, men den diskusjonen hører ikke hjemme her.) Læreren har masa fælt om preteritum som følger dialekta, eksempel er gitt, og elevene skriver stil. En elev, middels oppvakt, er i gang med ei hårreisende agenthistorie. Læreren vandrer rundt som konsulent, leser over skuldra på eleven: «— og han krøp på alle fire langsmed veggen —»

Læreren (peker): «Kraup» –?

Eleven (uforstående): Ja –?

L.: Bruker du å si «krøp»?

E.: Nææi, -æ si jo *kraup*!

L.: Ja, det var jo det du skulle skrive, husker du ikke det?

E.: Åhh –?

Sju minutter seinere, samme eleven, historia utvikler seg etter riktig 007-mønster: «Plutseleg var det nokon som skjöt —» (En merker seg at ord som *plutseleg* og *nokon*, som ikke hører

hjemme i den lokale dialekta, er «fornorska» uten at det er nødvendig)

Læreren: «Skjöt» –?

Eleven (oppgitt): Ja –?

L.: Hva sier du sjøl – når du snakker

E.: Javisst ja! *skaut* var det, ja!

Ny episode noe seinere, samme eleven, historia nærmer seg høydepunktet: «Da fekk han sjå eit lik som låg og fløt i bassenget —»

Jeg slutter her, enda denne føljetongen etter min erfaring ikke har noen ende. Vi opplever det samme omatt og omatt.

Dialekta i Grenland har færre felles trekk med nynorsk enn Saltenmålet har, men her er det også tilstrekkelig likhet til at opplæringa stort sett bør kunne baseres på talemålet. Det når ikke fram her heller. Alt i innføringa til substantivbøying blir elevene bedt om å lytte til den «indre stemmen»: *bilær* som blir til *bilar*, *syklane*, *husa* osv. Trass i dette får vi stadig inn skriftlig arbeid som vrimler av *jentar*, *husane*, *brevane* og liknende helt talemålsfjerne former. Under sensorarbeidet i sommer fikk jeg bekrefta at det ikke bare er ved «min» skole slikt forekommer:

«Ho fekk heldigvis stoppet toget»

«Ho klatret over på den andre sidan»

«Heldigvis blei ho oppdaget av togførarna»

Det rare er at det hovedsaklig er de språklige (=skriftlige!) svake elevene som fjerner seg slik fra talespråket. Reint logisk burde vel *de* mestre et talemålsnært skriftspråk best. Eller –?

Hva er det vi gjør med elevene våre i skolen? At vi «tar fra dem» talespråket kan det ikke være snakk om, for de bruker det uforfalska og upåvirka i tide og utide. Er det vi i skolen som svikter, eller er det Samfunnet, det uvesenet, som må ta skylda?

Jeg kan se ei rekke faktorer som på en eller annen måte må komme inn i bildet før dommen kan falle:

1. fra barna er små, får de språklig påvirkning i to retninger. Folk i lokalsamfunnet snakker dialekt. I barnetimer og barne-TV går det mye på normalisert språk. Foreldre og førskolelærere driver høytlesing fra bøker med «normalspråk». Blir holdninga til språk laga alt i småbarnsalderen?
2. Trass i at det er valgfrihet mellom radikale og moderate former, har jeg til dags dato ikke sett ei lærebok for grunnskolen med radikale former. (De forekommer rett nok i lesebøkene, men da har utgiverne funnet det nødvendig å opplyse i en fotnote at «Dette stykket har radikale former»!) I skolen forsterkes altså inntrykket av at å snakke er *en* ting, å skrive og lese noe helt annet.
3. Hva slags språk møter elevene når de sjøl vil begynne å lese? Fins det radikale former i barne- og ungdomsbøker, seriehefter, ukeblad, aviser? Svaret gir seg sjøl.
4. Unger er glade i underholdning, spesielt ko-

miske innslag fryder de seg over. Hvilke holdninger har underholdningsbransjen gitt folk opp gjennom tidene når det gjelder språk? Jeg noterer med glede at dialektene (iallfall noen av dem!) kommer til heder og verdighet i norsk pop-, vise- og lyrikksammenheng. Dessverre er jeg redd den gamle revy-holdninga sitter igjen i breie lag av folket: Skal en være sikker på en god latter, må en ty til de gamle fyllik- og vaskekjerring-sketsjene! Hovedpersonene blir latterlige fordi de er dumme og fordi de snakker vulgært. Både Oluf og Brattbakken er morsomme, men «ufarlige» fordi de snakker dialekt.

Problemet mitt er dette: Kan vi lærere i grunnskolen gjøre noe for å snu utviklinga? (For dessverre er det tegn som tyder på at det er ei utvikling i gang også her; vinden blåser i samme leia på dette området som ellers i samfunnet). Er det realistisk å tru at en stakkars lærer eller tre kan utrette noe når så godt som all skriftlig framstilling i samfunnet ellers arbeidet mot oss?

Har noen et trøstens ord å gi en oppgitt pedagog? Jeg får tilføye at det dessverre ser ut til at kollegene mine stort sett godtar stoda. Jeg forstår dem på en måte. Vi har en stressa arbeidssituasjon i skolen, og de fleste vegrer seg for å ta enda flere «hjertesaker» inn over seg – det er mange nok av dem fra før. Verre er det at en del bygger på fordommer og avfeier fullstendig legale talemålsformer som slurv og «sleivspråk».

Etter hvert har jeg oppnådd å få en del av elevene mine til å bruke flere radikale former, men noen holdningsdanning er det ikke snakk om. Med den stoffmengden vi har i norskfaget (og i alle andre fag) strekker ikke tida til for noen holdningskampanje. Og hva skjer når de unge og usikre elevene mine forlater skolen? Før eller seinere vil de komme i en situasjon hvor de blir nektet å bruke radikale former (jfr. Papazian og NRK!). Kan vi vente at noen av dem skal kunne stå imot det presset de blir satt under?

Jeg gremmes. Er jeg aleine om å stange hodet mot en vegg?

Marit Håverstad

«SPRÅKLIG SAMLING» ANALYSERES AV UNIVERSITETSBIBLIOTEKET

Bibliotekstjenesta i Norge er dessverre ikke så godt utbygd som en kunne ønske det. Til det er bevilgningene for små. Blant anna fins det ikke noen dekkende tidsskrift-analytt for nyere tid. En selektiv tidsskrift-analytt blei laga fram til 1965; de siste femten åra fram til vårt tiår har vi mangla et slikt hjelpemiddel fullstendig. Men fra og med 1980 har Universitetsbiblioteket på nytt gitt ut en kvartalsvis tidsskriftanalytt, *Norske Tidsskriftartikler*, som også dekker en del språkfaglige tidsskrift. Dessverre er den heller ikke mer enn selektiv, men desto gledeligere er det å se at *Språklig Samling* er blant de utvalgte språktidsskrifta som analyseres. Det viser at bladet vårt blir tatt alvorlig også som fagtidsskrift, og det hjelper til å gjøre innholdet i *Språklig Samling* kjent vidt utover den faste leserkretsen.

gw

Om Oslo-dominans og A-allergi i massemedia

Av Reidar Aavik

Eric Papazian gav (i nr. 1/80 av dette bladet) oss ei overraskende avsløring av den sterke Oslo-dominansen som bak kulissene bestemmer den daglige målbruken i Norsk Rikskringkasting – særlig i dagsrevyen og fjernsynet. Det var svært interessante opplysningar. Papazian er tilsett norsktekstar i Dagsrevyen for både bokmål og nynorsk. Det er da svært uredd gjort å bryte eit så sterkt norsk tabu og avsløre offentlig *kven* det er som sitter anonyme bak kulissene og bestemmer den Oslo-dominerte riksmålsreaksjonen i fjernsynet.

Det er altså dei tilsette sjefane som sitter på høge statslønner i ly av den tabubelagte språkneytraliteten og bedriver privat og høgrevridd riksmålsreaksjon mot naturlig norske folkemålsuttrykk og «sprogforurensning» av tradisjonelt bokmål med «vulgære og stygge» a-endingar og tvelydar.

Gamle upersonlige og livlause, tydelig danskprega riksmålsklisjear synes stadig anno 1980 å gjelde som mønster og norm for «pen og riktig» offentlig sprogføring ifølgje den sterke Bergens- og Oslo-dominansen i presse og kringkasting, som i det økonomiske, kulturelle og politiske liv. Sjefar og redaktørar i fjernsynet, som i den landsdominerande Oslo-prensa ellers, synes å sabotere norskopplæringa i skoleverket og demokratisk stortingsvedtatte fornorskingar av det tradisjonelle riksmålet frå dansketida, og skrur tilbake til før 1917-reforma

Når det i naturlig norsk dagligtale i by og på land blir sagt: «Brua over elva er sperra, og ferja går klokka sju om mårrann/mårånn i tida framover», så blir dette automatisk dømt som «stygt samnorsk og nynorsk» eller som «dialekt», og journalistane, som er allergisk mot a-endingar og stadig redd for dei riksmålsreaksjonære leasarane – stryker ganske enkelt alle norske a-endingar og «vulgarismer» og gjengir det i massemedia slik:

«Efter/etter at broen over elven er sperret avgår færgen klokken syv om morgenen i tiden fremover».

Kva gjør NRKs språkkonsulent bak kulissene?

Vi veit at det er professor i moderne norsk, Finn-Erik Vinje som er språkkonsulent for bokmål, og har til oppgave å tilrå og rette på den offentlige språkbruken i fjernsyn og radio i samsvar med stortingsvedtatte reglar for ordlister, lærebøker og statens kringkasting. Vinje og Olav Vesaas gjør i så måte ein god jobb i radioens programpost Språkrøret. Men merkelig nok nemner ikkje Papazian språkkonsulenten i NRK med eit einaste ord.

Etter Papazians uredde avsløring av Oslo-dominans og riksmålsreaksjon som føregår anonymt i fjernsynet – der eit ufolkelig danskprega

bokmål av den typen eg har referert stadig får grønt lys og fritt fram, mens naturlig folkelig norsk ordbruk blir kritisert og får rødt lys – må ein stille eit desto større spørsmål kva Vinje har å sei til norsktekstar Erik Papazians overraskande avsløring.

I Språkrøret er Vinje og Vesaas tydelig bundne av nøytraliteten i den tabubelagte norske språkstriden, og har vanskar med å holde tunga rett i munnen når Språkrøret får spørsmål om unorske riksmålsblomster som breier seg i offentleg språkbruk. Mens Vinje ofte og fritt kritiserer «anglosismer», «svedismer» og «moteord» i moderne norsk – det gjør jo også bokmåls- og riksmålssida – så tør han aldri kalle noe for «danismer»! Men eg sette kryss i kalenderen da Vinje rett på sak kalle eit finfornemt gammaldags klisjeuttrykk for «en riksmålsklisje med rot i dansk skrifttradisjon». Det var jo rett og godt sagt.

Eg har inntrykk av at tabuspørsmål som kjem borti den tradisjon eller språkstriden og det reaksjonære kravet i Språkrådet om gjeninnføring av gamle danskprega riksmålsformer, blir sensurert bort. Men Språkrøret er klart og greitt når det gjelder tilrådingane om omskriving av upersonlige og unaturlege danismer etter mønstre av naturleg og levande norsk dagligtale blant folk flest. Det er dette som er hovedretningslinjene for fornorskingsreformene og ordlister og lærebøker for godt bokmål og moderne nynorsk.

I hvilken utstrekning kan man forvente en beslutning til uken om deltakelse?

Eg har gjort meg ei mengd observasjonar og notat i dei siste åra om einsrettinga og steriliseringa av offentleg språkbruk frå den omtalte Oslo-dominansen. Eg må her avgrense meg til å peike på «en rekke» av dei mest dominerande «danske gjøkunger» som nå breier seg i det norske «sprogredet». Dei har forlenget skubba ut levande norske meiningsvariantar og hevdar eineretten. Dei er dessverre også i ferd med å trenge seg inn hos nynorsk-medarbeidarane i kringkastinga.

Alle vil kjenne igjen dei riksmålsdanske og unorske gjøkungene IMIDLERTID, FORØVRIG, FORVENTE, FORMENING, EN REKKE OG HVOR som tidskonjunksjon, samt slike gamle støvete klisjeer som å «BERAMME et møte» og å «TREFFE/FATTE EN BESLUTNING». – Eksempel:

«Forøvrig har man imidlertid ingen formening i hvilken utstrekning man kan forvente en løsning på en rekke problemer i en rekke industriforetagender i tiden fremover hvor ... Man håber imidlertid at ... vil fatte en tilfredsstillende beslutning til uken om å treffe en rekke tiltak ...»

Det er særlig rart og merkelig i desse kortfatta rasjonaliserings- og demokratiseringstider – at heile Norges land skal få seg daglig pådytta den slags gammalmodig, langtekkelig, forkludrande

og antidemokratisk uttrykksmåte i offentlig norsk språkbruk, såvel i publikasjonar frå Oslo-dominansen og toppfolka der som gjennom statens fjernsyn og radio.

Korfor er f.eks. det både korte og levande fellesnorske MEN trengt nesten heilt ut av den tungvinte lange og livlause riksmålsklisjeen IMIDLERTID – og ELLERS av FORØVRIG? Norske skoleelever og folk flest kan ikkje utan vidare høre eller sjå tydinga av eit papirord som i-midler-tid. Det snarare forvirrar enn opplyser. Især (spesielt!) når det blir plassert inni ei danskspråkleg setning som dette: «Forøvrig er man imidlertid av den formening at ...»

Korfor skal da Norsk Telegrambyrå, norsktekstarar for utanlandske byrå, Norsk Rikskringkasting og den dominerande Oslo-prensa – daglig presse på det norske folk eit konstruert unorsk danskprega sprog som i eksemplet ovafor?

Mekanisk einsretting av svake verb.

Den omtalte Bergens- og Oslo-dominansen har i dei seinare åra påtvunge «riktig bokmål» eit mekanisk einsretta ufolkelig bøyingsmønster for svake verb som er i åpenbar strid med skolens opplæring i bokmål og ikkje er å finne i offentlige ordlister for riktig rettskriving. Også dette har både offentlige tenestemenn og dei dominerande i kringkastinga og pressa kritikklaut lagt seg langflate for, og einsrettar daglig protestfritt heile det norske folk – «i en tid hvor» å bygge/bygget/har bygget og å leve/levet/har levet går for å være det riktige i offentlig språkbruk.

Ser vi etter i ei offisiell rettskrivingsordliste for bokmål, så oppdager vi at dette mekaniske unorske bøyingsmønsteret ikkje eingong er oppført som tillatt sideform. I Cappelens nyaste utgave av ordlista ved Bakke og Dalene står jamvel bygge/bygde/har bygd og leve/levde/har levd utheva med strek under. Og dette er jo i samsvar med levande og naturleg norsk folkemål i by og på land – bortsett frå den vesle språkøya i Bergen by.

Her må det være eit krysspress av fordom og allergi mot a-ord og folkemålsformer og engelsk innverknad og «snob value» som «er ute og går». Eg kan tenke meg at det er både Riksmålsforbundets bergenske blå ordliste og det enkle og lettvinde bøyingsystemet i engelsk med endinga -ed som har dominans og særlig «snob value» = snobbeverdi. *Innlegget er forkorta. Red.*

DET NYTTER!

I nr. 3 for i fjor etterlyste vi svar på brev som vi hadde sendt til Oslo kommune om navnet på en barnehage. I avisene hadde barnehagen blitt omtalt som *Oslogaten dag-hjem*, og LSS bad kommunen om å endre navnet til *Oslogata barnehage*, i samsvar med offisiell rettskriving, Oslo bymål og med hevdvunnen navnepraksis i Oslo.

Brevet blei sendt i januar 1980, og vi måtte vente helt til november før svaret kom. Men da det kom, var det med positivt innhold: Det korrekte navnet skal være: *Oslogata barnehage*.

Hva ble så departementets vise dom? Tja – jeg får vel si at jeg i prinsippet fikk medhold i at jeg *ikke* kunne pålegges å tekste «moderat», både av Departementet og Rådet. Men det er med en del reservasjoner som jeg ikke kan si meg særlig fornøyd med, for de etterlater fremdeles atskillig rom for vurdering og dermed for språkpolitisk press fra NRK's side på meg og andre. Både Departementet og Rådet skriver relativt utførlig i sine svar. Her skal jeg referere og kommentere det jeg mener er de viktigste momentene i de to uttalelsene, og begynner med det jeg liker.

I Språkrådets svar heter det bl.a. følgende, i samband med NRK's krav om at jeg skal bruke «moderat» bokmål: «Det foreligger ikke noe vedtak om en slik norm fra noen offisiell myndighet, og derfor heller ikke noen hjemmel for å kreve at en slik norm skal brukes. De som har skrevet til Dem på NRK's vegne, må ha ment at de har en bestemt praksis i NRK å holde seg til («de normer som ellers brukes av Dagsrevyens programmedarbeidere»). Men slik praksis kan neppe utgjøre et lovlig grunnlag for å pålegge en medarbeider å velge et bestemt sett former i sin teksting». Videre heter det at «Det bør altså etter vår mening ikke gjøres noe forsøk på å etablere en egen, trang norm for Dagsrevyen, men overlates til tekstene å variere formbruken slik vi har tilrådd». Den tilsvarende formuleringa i Departementets svar er denne (etter å ha referert retningslinjene for språkbruk i NRK, der det heter at «Den offisielle rettskrivning skal legges til grunn for teksting i Fjernsynet»): «Vi antar at de respektive programledelser på denne bakgrunn ikke kan gi generelle direktiver om bruk av snevrere normer enn den offisielle rettskrivning».

Dette ser jeg som hovedinnholdet i de to uttalelsene. Det er tydelig tale, og det gir meg medhold. Men så kommer reservasjonene. I Språkrådets uttalelse heter det bl.a. at det må være rimelig «at en legger seg på en midtlinje i rettskrivningsspørsmålet, med en viss slingringsmonn til begge sider. En bør altså unngå ytterligheter, enten det er i «konservativ» eller «radikal» retning. Hensynet til publikum bør veie tyngre enn hensynet til den enkelte medarbeider og hans/hennes språksmak. Med «ytterlighet» kan her forståes både en konsekvent gjennomføring av «radikale» eller «konservative» former og bruk av enkeltformer som er sjelden i bokmål». Et anna sted heter det at «Hensynet til publikum tilsier også at en ikke unødigg avviker i den skrevne teksten fra det som blir opplest». I Departementets uttalelse heter det at «Programledelsen må i enkelttilfelle kunne gi råd og foreta rettinger innen de regler styret har gitt, så lenge det ikke dreier seg om generelle direktiver, jfr. ovenfor». Videre viser Departementet til Språkrådets utsagn om at hensynet til publikum må veie tyngst, og at dette krever at den skrevne teksten ikke viker unødigg av fra talen.

Særlig i Språkrådets uttalelse er det uklare punkter. Hva vil det si at en «legger seg på en midtlinje», og hva er «ytterligheter»? Det siste prøver Språkrådet rett nok å presisere (jfr. sitatet). Jeg er enig i at det ikke bør være noe mål å forsøke på «en konsekvent gjennomføring av «radikale» eller «konservative» former», og det er iallfall ingen konsekvent radikal språkbruk jeg ønsker for meg sjøl. Men jeg synes ikke man kan forby det heller, om noen ville. Særlig fordi den språkbruken Dagsrevyen forlanger av meg og stort sett praktiserer, nettopp er en konsekvent gjennomføring av *konservative* former (for anledninga kalt «moderate» – det høres jo mer tilforlataelig ut). Ingen radikale sprell, takk! Publikum har talt – gjennom programledelsen i Dagsrevyen og fjernsynet.

Ja, publikum, ja. Begge uttalelsene legger vekt på at hensynet til publikum bør veie tyngre enn hensynet til at den enkelte medarbeideren skal få ri sine språkpolitiske kjepphester. I og for seg et rimelig synspunkt. Men hva tilsier så hensynet til publikum? Publikum sjøl sier jo ikke stort, bortsett fra noen konservative gamle gribebitere og profesjonelle «NRK-plagere» – folk av typen Stutum som bl.a. ikke tåler at Detektimen tekstes på «maulet». Slike folk behøver vi ikke – ja, *bør* vi ikke – ta hensyn til, etter min mening. Så hvem skal tolke publikums ønsker, hvem skal være folkets røst? Her kan jeg ikke se at programledelsen stiller med særlige kvalifikasjoner. Enhver går vel ut ifra at de fleste er fornuftige og mener som en sjøl. Så det er nok ikke publikums smak som står mot teksterens, men *programledelsens* mot teksterens.

I det hele tatt syns jeg at NRK med delvis tilslutning av Språkråd og Departement estimerer oss tekstere for lavt. Hva er det som får Departementet til å tro at programledelsen er kompetente til å «gi råd og foreta rettinger» i våre manuskripter? Tekstene er språkekspert; iallfall er vi ansatt som det, og mange av oss er det og. Det er mer enn man kan si om resten av staben. Tekstene er like kompetente til å vurdere si eiga teksting både stilistisk og språkpolitisk som programledelsen, og vel så det, skulle jeg tro. Vi burde få være ansvarlige for våre egne tekster så lenge ingen kan påvise feil i dem, enten språkfeil eller oversettelsesfeil. Så lenge tekstinga holder mål på disse punktene, skulle NRK ha sitt på det tørre, og innafor disse rammene bør tekstene stå fritt til å utforme tekstene. Det er en lite tilfredsstillende arbeids-situasjon å skulle la seg sensurere og diktere av en programledelse som ikke er det spøtt mer kvalifisert enn deg sjøl når det gjelder å vurdere språk og språkbruk, men som muligens har en annen smak enn deg, uten at det dermed er garantert at den er mer i samsvar med publikums.

Også når det gjelder viktigheten av samsvar mellom tekst og tale har både Råd og Departe-

ment godtatt NRK's synspunkter. Jeg kan ikke skjønne hvorfor dette skal være så om å gjøre, all den stund disse tingene aldri forekommer samtidig. Vi tekster jo ikke personer som snakker norsk, men folk som snakker utenlandske språk (bortsett fra døveteksting – og da legges det ikke vinn på samsvar mellom tekst og tale, har jeg merka meg. Bl.a. blir folk gjerne teksta på konservativt bokmål om de så snakker vestlandsdialekt). Det norske innslaget i samband med Dagsrevyteksting kommer foran og/eller etter tekstinga, ved programlederen, eventuelt også ved en norsk innledning til det aktuelle innslaget med utenlandsk tale. Så tekstinga spiller en relativt selvstendig rolle i Dagsrevyen. Vi gjengir ikke programledernes tale, og skulle heller ikke behøve å følge deres språk. Når folk kan godta at innslag på både bokmål og nynorsk følger på hverandre i en og samme Dagsrevy, så må de vel også kunne klare noen mindre variasjoner innafor hver av de to språkformene innafor samme revy?

Alt i alt syns jeg at Språkrådet og Departementet har vært for villige til å gi NRK innrømmelser som det ikke er noe grunnlag for. De burde ha holdt seg til sitt prinsipielle standpunkt uten forbehold. Forbeholda skal antakelig tjene som ei slags sikring, for å unngå «ville» tilstander og tøyle hemningsløse tekster. Men hva er det egentlig man er redd for? Hva risikerer man? Det «verste» som kan skje, er jo at en og annen tekster skulle finne på å skrive konsekvent radikalt. Er dette noe det norske folk for enhver pris må beskyttes mot? Tåler de ikke å se en og annen «stygg» form på skjermen? Har folk rett til å forlange å slippe å se ord som f.eks. *åssen* i et offisielt medium? Nå vil det neppe bli tale om noen massiv raddis-språkbruk i NRK i overskuelig framtid, det tror jeg trygt jeg kan si. De fleste NRK-folk er nok konservativt (eller «moderat») innstilt språkpolitisk, både blant tekstene og ellers. Det er vel ingen grunn til å tro noe anna enn at NRK-medarbeiderne representerer et gjennomsnitt av det norske folk mht. språkpolitisk smak og sympati. Det bør avspeile seg i tekstinga, og *vil* avspeile seg i tekstinga, viss vi blir stilt fritt. Jeg må si jeg syns myndighetene er alt for skuggeredde. Har riksmålspropagandaen skremt all vurderingsevne ut av dem?

Ellers heter det i Departementets svar at «Kringkastingsjefen vil kunne sette ned utvalg til å vurdere praktiseringen av de regler som er gitt, eventuelt med sikte på å endre reglene. Dersom det for hele eller deler av programvirksomheten er ønskelig å fastsette nærmere retningslinjer, må disse behandles av styret. Før styret fastsetter vesentlige endringer i retningslinjene, antar departementet det vil være naturlig at Norsk språkråd gis anledning til å uttale seg». Videre opplyses det at praktiseringa av NRK's språkregler nå blir vurdert av et utvalg i

NRK, og Departementet sier at «Det kan i denne forbindelse være ønskelig at styret i Norsk rikskringkasting nærmere definerer styrets ansvar for språkbruken etter § 6 i lov om kringkasting i forhold til de respektive programleders daglige ansvar for den språklige utforming i enkelte programmer og innslag». Så det ser ikke ut til at det siste ordet er sagt i dette spørsmålet, ennå.

STUDENTMÅLLAGET I OSLO STØR INITIATIVET FRÅ LSS OM Å FÅ BORT UTTALE-MARKERING I ORDLISTENE

På medlemsmøte i Studentmållaget i Oslo 14. oktober 1980 blei denne fråsegna samrøystes vedtatt:

Fråsegn om trykkmarkering i ord av fremmdt opphav i ordlistene:

Geirr Wiggen har gjort framlegg i Norsk Språkråd om at trykkmarkering i ord av fremmdt opphav skal takas bort i ordlistene. Kva tener slike markeringar til og kva for språksyn er dei uttrykk for?

Det er lovfest at elevar i norsk skole skal kunna nytte sitt eige talemål i skolesituasjonen. Altså fins det ikkje noe grunnlag for å drive talemålsnormering i skolen.

Trykkmarkeringar i ordlistene vil vera med på å stemple eit visst lydleg drag ved svært mange norske dialektar som gali og på det viset skapa grobotn for talemålsnormering. Ordlistene er i bruk i skolen og mange lærarar nyttar dei som autoritet for å syne at elevane si eiga uttale er galen. Dette gjer sitt til å skapa mindreverdskjensle hos elevane andsynes deira heimlege mål og kulturbakgrunn. Når ein jamfører dette med ideala bak mønsterplanen, om å skapa frie, trygge menneske, er det vanskeleg å sjå sammenheng. Vi kan seia at markering av trykk i ord av fremmdt opphav strir mot intensjonane for morsmålsopplæringa i den norske skolen.

Ved sida av å vera eit dialektmerke kan og trykkmarkeringa i fremmdord fungere som eit sosialt stigma. Medan talemålet i høgare sosiale sjikt har trykk som i ordlistene, har folkemålet ofte eit anna trykk etter vanlege trykkreglar for dialekten. Ei markering i ordlistene av kva som er rett, vil derfor kunna føre til at elevar som ikkje har «normalmålet» som talemål, vil få sitt språk presentert som gali i bøker som blir nytta som læretilfang i den norske skolen (ordlistene). Det kan ikkje vera rett at skolen er med på å forsterke dei sosiale skilnadene som fins i samfunnet.

Kvifor har vi rettskrivingsordlister? Sjølv sagt for å hjelpe elevane til å meistre skriftmåla, men rettskriving og uttale er to ulike område, og vi finn det ikkje rett at rettskrivingsordlistene skal gi andre reglar enn reint ortografiske. Det er ikkje ei oppgåve for skolen å bryte ned det naturlege talemålet til elevane. Derfor må det vera rett å følge Geirr Wiggens framlegg om å fjerne trykkmarkeringane i ord av fremmdt opphav i ordlistene.

For å nå fram til det breie lag av arbeidar-klassen, braut han opp den tradisjonelle teaterforma. Han starta Tramrørsla i Noreg, der han tok i bruk talekoret, flytta scena ut av teatersalongane og nytta seg av ungdomsgrupper, tramgjengar. Ideane hadde han henta frå bl.a. Stanislavskij og Meyerhold etter opphald i Sovjet. Med Dalgard fekk arbeidarrørsla eit verk-nadsfullt agitasjonsteater. Dette var ei grotid for arbeidarkulturen – med Dalgard som ei av drivkraftane, bl.a. gjennom tidsskriftet «Kamp og Kultur», «Sosialistisk Kulturfront» og «Samfunnsteatret» i Oslo. Arbeidarpartiet rykte fram på oppnorskingsvegen med rettskrivinga av 1938. Halvdan Koht med fleire andre hadde lagt eit klart ideologisk grunnlag for språk- og kulturpolitikken.

Gjennom eit halv hundreår var han ein kjær og verdfull del av Det Norske Teatret. Dette teatret måtte kjempe mot mange av dei same fordomane og mot den same undertrykkinga som arbeidarrørsla.

I teatret var Dalgard aktiv på mange felt, og påverknaden hans blei mangesidig. Først og fremst kanskje hans sosiale og politiske kunstprogram. Han sette opp mange stykke, forma etter moderne regi-idear. Mellom prestasjonane hans som instruktør kan nemnast «Ultimatum», «Matrosane i Caltaro» og Ørjasæters «Christophos».

Så seint som sommaren 1980 fekk siste stykket hans premiere, 50 meter under bakken i Olavsgruva på Røros. «Spel-Ola» heiter det, og handlar om gruva då den første opprøraren på verket reiste til kongen i København, i 1770, for å klage over umenneskelege vilkår. Dalgard visste sjølv ein god del om slitet frå anleggsarbeid i sine unge år. Den erfaringa glømta han ikkje.

Dalgard var også ein nybrottsmann i teater- og filmvitenskapleg forskning her i landet. Han har skrive ei omfattande teaterhistorie i to band «Teatret frå Aiskyles til Ibsen» og «Teatret i det 20 århundret». Elles har han skrive eit liknande verk om dramaet, og vidare eit teoriverk om filmdramaturgien.

Dalgard hadde sterk tru på filmen som kunststart, og han har hatt umåteleg mykje å seie for norsk filmlev. Han har æra for at arbeidarrørsla tidleg tok filmen i si teneste. Når det gjeld arbeidarfilmar, hører han til dei store veteranane i Europa. I dette arbeidet henta han idear m.a. frå Sergeij Eisenstein i Sovjet. Mange av arbeidarfilmane hans vart store suksessar, og fleire av filmane har fått ein sikker plass både i norsk og europeisk filmhistorie.

Han var sjølv anleggsarbeidar i ungdommen, og frå rallarmiljøet henta han stoffet til filmen «Samhold må til», som han laga for Landsorganisasjonen med skrivehjelp frå Martin Tranmæl. Filmen «Vi bygger landet» fekk stor appell til

veljarane i 1936-valet. Også filmen om fyrstikkarbeidarstreiken, «Det drønner i dalen» vart ein suksess. Seinare laga han «Lenkene brytes», også for fagrørsla.

Mest kjend er filmen som vart laga for LO til 40-årsjubileumet i 1939, «Det gryr i Norden», også det ein realistisk film om streiken til fyrstikkarbeidarane i 1889. Det var ein spanande spelefilm om den første store arbeidskonflikten som kvinnene i Noreg var med i.

Innan arbeidarrørsla var han ein ivrig og arbeidssam talsmann for folkemålet. For han var språkreiseing og arbeidarreiseing same sak. Språkreiseing var ein fridomskamp. Fekk ikkje arbeidsfolk tru på sitt eige språk og sine egne krefter, ville det aldri bli noko full frigjeri. Han gjorde forsøk på å knyta trådar mellom arbeidarrørsla og målrørsla. I målrørsla var han både surdeig og inspirerande miljøskapar. Han meinte at målrørsla måtte stø og samarbeide nærare med fagrørsla. På sine siste dagar var han sjølv med og gjorde opptaket til nytt samband. Han la alltid vekt på den sosiale sida ved målreiseinga. Det måtte vera hovudsaka, ikkje det nasjonale. Med si realistiske og sunne dømmekraft var han med og bauta målrørsla unna mange farlege bakevjer. Han såg klart at folkemålet først kunne få fullgod gjennomslagskraft når arbeidarrørsla reiste seg mot kuinga av sitt eige språk og sin eigen kultur. Då ville óg vegen fram til *eitt* folkeleg skriftspråk bli klart. Derfor følgde han vake med i den nye folkemålsbølgja – var den det endelege, avgjerande vendepunktet i språkspørsmålet for arbeidarrørsla?

Kampen mot nazismen og fasismen utover i 1930-åra kom til å bli ei hovudsak for så mange kunstnarar og kulturarbeidarar i arbeidarrørsla. Krigen stogga alt arbeid for kulturen og språket til arbeidar-klassen. Etter krigen kravde gjenreiseinga sitt. Under krigen sat Dalgard både på Grini og i det berykta nazistiske konsentrasjonslægrete Sachsenhausen. I fengselåra arbeidde han med ei diktsamling som kom ut etter krigen. Her skreiv han og manus til den glimrande filmen om fangelægra i andre verdskrigen, «Vi vil leve».

All sin dag arbeidde han som journalist, og produksjonen var svær. Hans særmerkte stil var klår og rett på sak. Det var noko saftig, orginalt og opprinneleg i skrivekunsten hans. Han sa ofte sitt om dei heite stridsspørsmåla i samtida, om «finkunsten», seksuell frigjeri, kritikarens oppgåve. Det galdt å kle av fordomane, avdekkje undertrykkinga. Dalgard må reknast mellom dei store kulturjournalistane i arbeidarrørsla.

Heller ikkje litteraturen har Olav Dalgard forsømt. Han er kjend som ein klok, kunnig og samvetsfull vegvisar i litteratur og drama. Etter hans meining var kritikken ein viktig del av den kunstnarlege skapinga. Eit kunstverk var først ferdig når det hadde nådd publikum. Og skri-

vinga hans gav leselyst. Han såg alltid med velvilje på all diktning som prøvde nye former. Hans omtale av arbeidet til andre var alltid innsiktsfull og varsam. Det at han sjølv var kunstnar, gjorde nok sitt til at han aldri glømt mennesket bak verket. I 1978 var han med på å skrive boka «Tankar om diktning» til Olav H. Hauge.

Han såg med glede at mange nye arbeidarforfattarar kom til i 70-åra, og at folkemålet igjen vann fram i litteraturen. I artiklar, kritikkar og foredrag gjorde han sitt til å skuve på og oppmuntre denne utviklinga.

Olav Dalgard var nysgjerrig, derfor treivst han særleg godt blant dei unge. Han kunne *lytta*, og såleis fann han alltid noko av verdi. Fleire generasjonar med diktarar står i gjeld til han. Få veit kor mange han var fødselshjelpar for.

Dalgard har gitt ut ei stor mengd bøker og litterære skrifter. Mellom dei mest kjende er dei to memoarbøkene «Samtid» I og II. Desse bøkene vitnar om at arbeidarrørsla- og målreisinga – skapte ei grotid på så mange vis. Han er smålåten med å teikne noko bilde av seg sjølv.

Olav Dalgard la aldri inn årene, og var seig til det siste. Alderen tok lett på han, tankekrafta var ubrotten heilt til slutt. Nett før han døydde, skreiv han fleire artiklar. Og han hadde vidare planar, m.a. om å få arbeidarrørsla, særleg fagrørsla, med på ei brei reising av kulturen og språket til arbeidsfolk. Han ville slå nye slag for arbeidarlitteraturen. Heilt til det siste var han søkjaren og fornyaren.

Jostein Tjore.

Olav Dalgard fekk Landslagets litteraturpris i 1978 for erindringsboka «Samtid II».

HELMER OG SIGURDSSON – KRIMINELT NORSK!

Den norske kriminalserien *Helmer og Sigurdsson* er på lufta igjen. Vi syns det er prisverdig at fjernsynet satser på egne alternativ til import-krim, men syns likevel det er på sin plass med litt malurt i det begeret som ifølge avisene ellers er fylt av medgang og godord. For hva sier ikke hovedrolleinnehaveren Alf Nordvang i et Dagblad-portrett 31. januar 1981? Han sier:

Suksessen skyldes etter min mening at vi har greid å lage en troverdig serie. Miljøet er ekte, vi holder oss på bakken.

Langt ifra. Miljøet er slett ikke ekte; i den nye seriens første episode 27. januar i år sviktet miljøskildringa fullstendig på et helt sentralt punkt: det språklige. Det er neppe skuespiller-

nes skyld, trulig heller novelle-forfatternes (Bing og Bringsværd) eller dreiebok-forfatterens (Nondor Hamza). De synes *ikke* å ha hatt den minste tanke for *språklig realisme*. Hvorfor lar de ikke nord-trøndere snakke nord-trøndsk? Har de ikke ant åssen nord-trøndsk mål er? Eller kanskje ikke engang at de snakker nord-trøndsk i Nord-Trøndelag? Det fins språk-konsulenter, som norske teatre ellers benytter seg av rett som det er.

I mange av 1930-åras norske filmer steg det ofte purt scene-riksmål fra «bøndernes» struper. Slikt virker bare latterlig i dag, og det burde være et lengst tilbakelagt stadium i norsk film. Derfor virker det sterkt forstyrrende og tillitssvekkende når nord-trøndsk bygdafolk, voksne som barn, står fram på fjernsynsskjermen i 1981 og uttrykker seg på det pureste Bærums-riksmål.

Nei, slikt skaper inga ekte miljøskildring. Den totalt manglende språklige realismen tjener filmserien og dens skapere til liten heder. For dem som ser filmene svekker den de kvalitetene de ellers måtte ha. Det store flertallet av norske seere er sjøl dialektbrukere og har nok en langt høgere bevissthet om språkvariasjonen i Norge og dens sosiale betydning enn skaperne av krimserien *Helmer og Sigurdsson* har hatt. Vi får håpe de sistnevnte skjerper seg i neste serie. For dette var mer kriminelt norsk enn god norsk krim.

gw

Vidar Guldal

til minne.

Like før jul døde Vidar Guldal knapt 60 år gammel. Han var en svært aktiv skolemann. Bl.a. var han rektor ved Skøyenåsen skole i Oslo og leda forsøksvirksomhet der. I 1974 blei han direktør for Grunnskolerådet. Helt fra 1963 har Vidar Guldal vært medlem av Landslaget for Språklig Samling. I flere år satt han som medlem av landsstyret.

Vi lyser fred over hans minne.

Olav Dalgard

Olav Dalgard var heile livet nært knytt til arbeidarrørsla. I bakgrunn og arv, i politisk syn og i personleg haldning hadde han mykje til felles med Martin Tranmæl. Som Tranmæl skjøna han at å frigjere og reise arbeidarklassen også måtte skje gjennom kultur, språk og kunst – ikkje berre det materielle. Arbeidsfolk måtte kome med på alle felt i samfunnslivet, dersom dei skulle nå full frigjeving. Og dei måtte stå ved sin eigen bakgrunn og kultur. Men så lenge folkemålet var undertrykt, ville språket bli ei lei hindring.

Olav Dalgard vart fødd 19. juni 1898 i Folldal – ei tradisjonsrik bondebygd. Han voks opp i ein sosialistheim med sterke og allsidige kunst- og kulturinteresser. Han tok med sterke inntrykk frå to sider av Dovre, Oppdal og Folldal. Begge desse dalføra er gamle ferdselsårer på overgangen mellom Trøndelagsbygdene og Austlandet. Dette er opne bygdelag, ved ein gjennomgang, med alt det inneber av påskuv til prøving og utveljing, skifte og utvikling. Med røtene i dette opne Fjell-Noreg, søkte han tidleg ut mot verdskulturen og verdskunsten.

Frå grunnen av levde han med i, og tok del i, den utviklinga som arbeidarrørsla har gått gjennom i mest heile dette hundreåret, med vel-dige omskifte, omveltningar og samanstøytar. Alt frå oppveksten hadde han i seg motsetningane mellom eit sosialist- og fritenkjarlivssyn og eit kristeleg-puritansk livssyn. Klasse-skilja var enno klare og nakne. Motsetningane og samanstøytane synest å ha kvesst han og klarlagt evnene og særpreget hans. Han var ein mangfaldig og samansett – ofte motsetningsfylt – natur.

Evnene hans gjekk i mange leier. Med stor iver og arbeidslyst sette han kreftene inn på mange ulike felt. Tyngden av arbeidet hans var delt mellom litteratur, teater og film. Han arbeidde aktivt som journalist, kritikar, forfattar, dramatkar, teater- og filminstruktør, omsetjar. Han ruvde og godt som folkeopplysningsmann

SPRÅKLIG SAMLING

Abonnement 30 kroner året
Skriftstyrarar: Ernst Håkon Jahr, Gabbrovn. 11,
9022 Krokeldalen. Tlf.: (083) 30 483
Torun Gulliksen, Bergvn. 21, Breisås, 3800 Bø
i Telemark. Tlf. (036) 60 691

Returadr.: Postboks 636, Sentrum, Oslo 1

og sterk agitator i arbeidarrørsla. Han var eit idemenneske – som ville praktisk handling for å gjennomføre ideane. Det kunne han best gjere ved å kjempe på fleire frontar samstundes.

Med sitt lynne for dramatisk kunst, kom teaterarbeidet til å fengsla han sterkt gjennom heile livet. Her og i filmarbeidet gjorde han kanskje den største innsatsen som skapande kunstnar.

I tretti-åra gav han ut eit agitasjonsskrift med eit program for eit sosialt og politisk teater. Han var alltid opptatt av å sameine teori og praksis. Som den søkjande natur han var, reiste han tidleg til utlandet og henta heim impulsar frå moderne teater og film. Gjennom flerie gjestingar i Moskva og Leningrad fanga han opp den russiske modernismen. Med glød og energi tok han i bruk dei nyvunne ideane om å nytte kunsten som agitasjons- og kampvåpen.

Over til s. 18

Innhold:

Eva Maagerø om Nøtterøyspørsmålet – en språksosiologisk undersøkelse.

Knut S. Vikør om Den ideologiske byråkraten og språket – mot ei politisering av maktspråksomgrepet.
m.m.

HUSK
BLADPENGER
FOR 1981

Postgiroblankett inne i bladet.